

Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Bakalářská práce

Jakub Altman

Němci a Židé v Mnichově Hradišti během let 1933 – 1945

Germans and Jews in Mnichovo Hradiště during the years 1933 - 1945

Jivina 2013

Vedoucí práce: doc. PhDr. Alena Míšková, Ph.D

Poděkování

Rád bych poděkoval za pomoc při vzniku této práce paní doc. PhDr. Aleně Míškové, Ph.D., za odborné vedení a připomínky, dále pak pracovním Muzea města Mnichovo Hradiště, paní Mgr. Janě Dumkové a paní Mileně Kunové, za možnosti nahlédnout do rozmanitých a někdy doposud neprobádaných fondů městského muzea a za četné rady a komentáře při vzniku této práce. Dík patří i pracovním Archivu Židovského muzea v Praze a Státního okresního archivu v Mladé Boleslavi. Děkuji i všem pamětníkům, kteří byli ochotni na Židy a Němce v Mnichově Hradišti zavzpomínat.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů

V Jivíně 25. 4. 2013

podpis

Obsah:

1. Úvod.....	6
2. Město Mnichovo Hradiště.....	11
3. Dějiny Židů v Mnichově Hradišti.....	18
4. Dějiny Němců v Mnichově Hradišti.....	24
5. Židé v Mnichově Hradišti mezi lety 1933 a 1945.....	30
5.1. Židovská náboženská obec a boj za samostatnost.....	30
5.2. Židovský hřbitov a poslední pohřeb.....	31
5.3. Kompertova továrna na obuv.....	32
5.4. Židé ve městě.....	33
5.5. Osudy Židů z Mnichova Hradiště.....	35
5.6. Židovský majetek, osud školy a synagogy.....	41
5.7. Rodina Františky a Jana Siegrových.....	43
5.8. Poslední zápis v knize odstěhovaných.....	44
5.9. Místní tisk o Židovských spoluobčanech.....	44
5.10. Situace po válce.....	48
6. Němci v Mnichově Hradišti.....	51
6.1. Počátek 30. Let.....	51
6.2. Kontakt se „zněmčeným“ územím.....	51
6.3. Změny po nástupu Adolfa Hitlera k moci.....	53
6.4. Problém Klokočky.....	55
6.5. Druhá republika.....	55
6.6. Období okupace a emancipace Němců v Mnichově Hradišti...56	
6.7. Rok 1945.....	58
7. Závěr.....	63
8. Prameny, literatura.....	69
9. Přílohy.....	73

Anotace

Práce představuje historii dvou menšin v městě Mnichově Hradišti a to menšin německé a židovské. Věnuje se jejich historii, problémům, se kterými se musely potýkat. Pozornost je věnována hlavně zlomovým rokům 1939, 1940 a posléze roku 1945. Práce čerpá z materiálů, které jsou uchovány v SOKa Mladá Boleslav, AŽM v Praze, Muzeu města Mnichova Hradiště. Pracuje i s kronikami města Mnichova Hradiště, vzpomínkami pamětníků a rukopisnými vzpomínkami tamějších obyvatel. Zpracovány jsou také informace z dobového regionálního tisku.

Klíčová slova: Mnichovo Hradiště, 1933, 1945, Němci, Židé

Abstract

This work shows history of the two minorities who lived in Mnichovo Hradiště. The minorities were Jewish and German. It is devoted to the history and problems which they had to deal. Attention is paid specially to turning years 1939, 1940 and 1945. The work is based on archive material stored in State district archiv in Mladá Boleslav, the archiv of the Jewish museum in Prag, Mnichovo Hradiště Municipal museum. It also works with the chronicles of Mnichovo Hradiště, memories of citizens and handwritten memories of the citizens. Used also contemporary local newspapers.

Key words: Key words, 1933, 1945, Germans, Jews

1. Úvod

Tématem této bakalářské práce je historie, proměna a vývoj dvou menšin žijících po staletí v Mnichově Hradišti.

První menšinou je menšina židovská. Židé v Mnichově Hradišti žili minimálně 400 let. Měli zde zapuštěny kořeny, výrazně participovali na životě ve městě.

Původní komunita byla malá, v 16. století čítala jen několik málo rodin. Ale během následujících staletí, hlavně pak během 19. století došlo k jejímu nárůstu a v polovině 19. století Židé tvořili přes 4 procenta obyvatel.

Od počátku 20. století naopak počet židovských obyvatel klesal. Jejich řady řídly a ve 30. letech stejného století se místní Židé potýkali s mnohými problémy, především finančního rázu. Stejně jako v jiných malých městech odešli mohovitější Židé do velkých měst, často i za hranice Československé republiky.

Tuto dobu lze bez nadsázky označit za existenční zápas mnichovohradištské Židovské náboženské obce. Snahu o udržení samostatnosti a nepřipojení se k Židovské náboženské obci Mladoboleslavské, či Turnovské.

Židovská obec v Mnichově Hradišti sice skomírala, přesto byla schopna fungování, i když v omezeném rozsahu. Měla vlastní synagogu, snažila se platit rabína, světla svátky. Nakonec, kvůli stále se snižujícímu rozpočtu, musela Židovská obec rezignovat na vlastního rabína, do města pak dojížděl rabín z Mladé Boleslavi, který zároveň učil děti náboženství.

V podobné situaci se nacházely židovské obce i v jiných malých městech. Příkladem může být Židovská obec v Libáni, kde pod tlakem tíživé finanční situace museli místní Židé dokonce prodat synagogu¹.

Hradištské Židé byli, stejně jako Židé v celém Protektorátu, ostrakizováni ze strany úřední moci. Už roku 1940 byli odsunuti do Mladé Boleslavi na tamější hrad, kde přebývali až do roku 1943.

¹ Archiv Židovského muzea v Praze, fond Mladá Boleslav – korespondence a úřední přípis, i. č. 142a . Z této zprávy se dovídáme, že nový majitel žádá o snížení ceny za prodej synagogy, protože ta je v dezolátním stavu.

Pouze Židé žijící ve smíšených manželstvích a chovanka ústavu, neschopná do Mladé Boleslavi se dopravit, mohli v Mnichově Hradišti zůstat.

Od roku 1943 byli mnichovohradišští Židé deportováni z Mladé Boleslavi do Terezína, následně, ani ne během týdne po příjezdu do Terezína, většina z nich putovala do Osvětimi.

Konci války se dočkal pouze malý zlomek hradištských Židů. Veškeré památky na Židy – jejich škola, synagoga a hřbitov byly zničeny. Buď již během války v případě školy a synagogy, či v 80. letech 20. století, kdy rozrůstající se město hřbitov zrušilo / se souhlasem Židovské náboženské obce v Praze² / a na jeho místě vznikly parcely pro domy.

Druhou menšinou, o které práce pojednává, je komunita hradištských Němců.

Přestože je Mnichovo Hradiště největší město na severu Čech u hranic s oblastí tzv. Sudet, výraznější německý element se ve městě nikdy neprojevil. Vždy se Mnichovo Hradiště profilovalo jako ryze české město.

V Mnichově Hradišti již od založení města nepočtená skupina Němců žila, jak se domnívá J.V.Šimák, ale jednalo o několik málo jedinců. Ti pak většinou splynuli s majoritní společností.

Více Němců přichází do města až s rodinou Valdštejnů, kteří získali mnichovohradištské panství. Ve městě nechali barokně přestavět zámek a zvolili si ho za své sídlo. Tudíž potřebovali řadu zaměstnanců, což byli často Němci. Do města hrabě Arnošt Josef z Valdštejna³ pozval i řád kapucínů. Tito mniši mezi sebou mluvili německy, kvůli nim se v kapli Nanebevzetí Panny Marie musely celebrat mše v němčině.

Okrajově se práce dotkne i posledního šlechtického majitele zámku Mnichovo Hradiště, JUDr. Karla Waldsteina. Rodina Valdštejnů už sice v Mnichově Hradišti od začátku 20. století trvale nebydlela, ale stále se podílela na životě ve městě.

² Korespondence ohledně zrušení židovského hřbitova je uchována v Muzeu města Mnichova Hradiště, fond Spisy městského úřadu, Ochrana kulturních hodnot 1975 - 1991

³ Arnošt Josef y Valdštejna, narozen roku 1654, zemřel roku 1708, majitel panství Mnichovo Hradiště

Valdštejnové zaměstnávali mnoho hradištských občanů na svých statcích, či v hraběcím cukrovaru. Jejich nadace každoročně udílela pomoc chudým žákům, či se projevili jako mecenáši během roku 1919 a následně během Hospodářské krize⁴.

Roztrpčení naopak ve městě vyvolalo chování Karla Waldsteina po podepsání Mnichovské dohody, zejména fakt, že nechal oboru Klokočku připojit k Říši.

Němci v Mnichově Hradišti, jak již bylo napsáno, tvořili jen nepatrný zlomek populace. Splývali s českou majoritou. Během První republiky se takřka národnostně neprojevovali. Až vzednutí nacionalismu v Německu po roce 1933 nadchlo i některé Němce v Mnichově Hradišti. Mnohem patrnější byl ale vidět příklon k nacistické ideologii v zněmčených⁵ obcích Krupá a Rokytá. Na jejich příkladě je vykreslen stále se zvětšující antagonismus mezi ryze českým městem a německým pohraničím.

Jen malá část Němců byla z Mnichova Hradiště po 2. světové válce odsunuta z města do Německa. Velmi často totiž Němci žijící ve smíšeném manželství s českým občanem požádali o výjimku kvůli ztrátě státní příslušnosti a tato výjimka jim byla udělena. Některé rodiny, především ty, které se kompromitovaly spoluprací s nacisty se z města odstěhovaly dobrovolně, avšak zůstaly v Československé republice.

Problematičtěji působí případ Karla Waldsteina, který se sice přihlásil k německé národnosti, ale po válce se snažil dokázat svoji aktivitu proti Německé říši. Znamenalo by to, že by se na něj nevztahovaly Benešovy dekrety a on by mohl v Československé republice zůstat. Tento spor nebyl do roku 1948 dokončen a znova se otevřel po roce 1989.

Rozdíly mezi oběma sledovanými menšinami byl především v počtu obyvatel žijících v Mnichově Hradišti. Židé tvořili, jak již bylo naznačeno, až 4 procenta populace, zatímco Němců v Hradišti žilo vždy jen několik málo desítek. Krátce po první světové válce ve městě najdeme pouze 28 Němců⁶.

⁴ Hospodářská krize – krize započala krachem na burze v New Yorku, zasáhla skoro celý svět a trvala až do poloviny 30. let 20. století.

⁵ Výraz zněmčené oblasti se používal pro oblasti tzv. Sudet. Často ho již využíval František Mendík ve svých Pamětech

⁶ Muzeum města Mnichova Hradiště (dále jen MMMH), Monografie města Mnichova Hradiště, 1920, rukopis

Navíc fakta o židovské komunitě jsou lépe zpracované než poznatky o komunitě německé. O Židech v Mnichově Hradišti pojednává i brožura Blanky Rozkošné: Židé v Mnichově Hradišti a okolí. K tomuto tématu se pořádají přednášky a výstavy ⁷.

Nic takového nemohu říci o Němcích. Jejich život, osudy, jak prožívali dobu První republiky, zabrání pohraničí, vznik Protektorátu Čechy a Morava, 2. světovou válku nic z toho zatím uceleně zpracováno nebylo.

Základna pramenů o Židech v Mnichově Hradišti, jak již bylo nastíněno, je mnohem bohatší a pestřejší, než množství pramenů a literatury o Němcích. Tento nepoměr se dá interpretovat i z hlediska počtu jedinců dané komunity – tj. relativně velká obec židovská, s mnohými aktivitami, spolky, svébytnou kulturou a náboženstvím, proti tomu pak malá komunita Němců. Ti se povětšinou začlenili do většinové společnosti a svou národnost nedávali najevo.

Navíc Němci v Mnichově Hradišti často žili ve smíšených manželstvích a z tohoto důvodu se přizpůsobili životu majority, včetně naučení se a používání češtiny. Práce nepojednává jen o Němcích naturalizovaných ve městě, ale i o osudech Němců, kteří ve městě pobývali během druhé světové války.

Poznatky do této práce čerpám jak ze sekundární literatury o Němcích a Židech na celém území Čech, tak z literatury regionální. Dále pak z pramenů získaných v Městském muzeu v Mnichově Hradišti, z Archivu Židovského muzea v Praze a Státního okresního archivu v Mladé Boleslavi.

Práce je doplněna i vzpomínkami pamětníků z Mnichova Hradiště. Pamětníci jen velmi neradi na období mezi lety 1938 až 1945 vzpomínali a na některé otázky, pokud už svolili k rozhovoru, vůbec neodpověděli. Často jsem se setkal s odmítavou reakcí na rozhovor, v jednom případě jsem místo rozhovoru obdržel seznam rodin, o kterých si autor myslel, že jsou Židé. Přesto zachycené vzpomínky pak doplňují a dodávají plastičnosti tomu, o čem pojednávají prameny a literatura.

⁷ Tuto přednášku pořádalo MMMH společně s autorkou knihy Židé v Mnichově Hradišti a okolí Blanskou Rozkošnou v roce 2011 v Domě s pečovatelskou službou

Na počátku se práce zabývá městem Mnichovým Hradištěm, uvádí jeho základní reálie a historii, poté se zaměřuje na historii Němců a Židů v Mnichově Hradišti a vývoj jejich komunit od první zmínky až po 30. léta 20. století. Následuje historie obou komunit mezi lety 1933 až 1945. Zakočení tvoří seznam pramenů, literatury a přílohy.

Tato práce by měla přinést ucelenější pohled na obě komunity. Zveřejnit doposud nepublikované články, prameny o hradištských Němcích i Židech mezi lety 1933 až 1945.

2. Město Mnichovo Hradiště

Mnichovo Hradiště leží ve Středočeském kraji. Najdeme ho na půli cesty mezi Prahou a Libercem, necelých 20 kilometrů severně od Mladé Boleslavi. Jedná se o malé město s bohatou a pestrou historií.

Historie Mnichova Hradiště je úzce spjata s nedalekým cisterciáckým klášteřem, založeným ve 12. století⁸. Mniši tohoto kláštera založili u rybářské vsi Rybitví město, Hradiště. Později též nazývané Hradiště Mnichové, nyní Mnichovo Hradiště.

První zmínka o městě pochází z roku 1279 a vztahuje se ke královně Kunhutě⁹. Ta sice byla vězněna na nedalekém hradu Bezděz, ale vymohla si návštěvu kláštera v Klášteře Hradišti, následně ji mniši hostili právě v Mnichově Hradišti¹⁰, protože jako žena do klauzury mužského kláštera vstoupit nesměla.

V době husitských válek byly klášter město vypáleny. Jeho majitelé se poté často střídali.

Koncem 16. století, sňatkem s vdovou po Jindřichu Žibřidovi z Velechova Krescencií z Habartic¹¹, majetek získal Kryštof Budovec z Budova¹², který jej odkázal svému synovci, diplomatu a cestovateli Václavovi¹³.

⁸ O přesné datum založení se doposud historici přou – objevuje se buď rok 1145, nebo 1177. Tento rozpor je možná z důvodu dvou různých konventů působících na Klášteře. Kdy prvním by byl řád benediktinů, druhým pak řád cisterciáků. Více in Kateřina Charvátová, Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420, Praha, 1998

⁹ Královna Kunhuta Uherská /1245-1285/, vnučka Bély Uherského, manželka Přemysla Otakara II., matka krále Václava II.

¹⁰ Josef Vítězslav Šimák, Dějinné paměti okresu mnichovohradištského, díl I., str. 30, Mnichovo Hradiště, 1917

¹¹ Podruhé se provdala za Kryštofa Budovce z Budova a roku 1582 mu odkázala svůj majetek, roku 1598 umírá, pochována v Mnichově Hradišti v kostele Nanebevzetí Panny Marie. Šimák, Dějinné paměti, str. 199-203

¹² Majitel panství Mnichovo Hradiště mezi lety 1582 až 1602, manžel Krescencie z Habartic

¹³ Václav Budovec z Budova narozen 1551, zemřel 1621, stavovský politik, zasloužil se o vydání Rudolfova majestátu. Více o jeho životě in: Noemi Rejchrtová, Václav Budovec z Budova, Praha, 1984

Ten zde nechal postavit renesanční zámek, jako své letní, rezidenční sídlo¹⁴. Ve městě se chtěl usadit, proto ho započal zvelebovat. Místním vyjednal mnoho práv, osvobození od roboty.¹⁵ Jenže Václav Budovec se účastnil Stavovského povstání proti císaři Ferdinandovi¹⁶, a proto byl roku 1621 popraven na Staroměstském náměstí.

Jeho majetek získal Albrecht z Valdštejna¹⁷. Ten si hradištské panství dlouho neponechal, nejdříve ho předal v léno, následně prodal svému švagrovi Maxmiliánovi¹⁸, jehož větev rodu Valdštejnů vlastnila zámek až do roku 1945.

Pohromou pro město byl vpád Švédů roku 1643, za jejichž pobytu vznikl požár, který velkou část města poškodil, došlo i k vyrabování budovcovské hrobky švédskými vojáky.

Počátkem 18. století Arnošt Josef z Valdštejna nechal mnichovohradištský zámek barokně přestavit a zvolil si ho za své sídlo. Nově byly postaveny v areálu zámku konírny a salla terena, kostel sv. Tří králů s kapucínským klášteřem¹⁹.

Rozvoj kultu sv. Anny, který silně na hradištsku rezonoval, je spojen s rokem 1713 a hraběnkou Marií Markétou Černínovou z Chudenic, provdanou Valdštejnovou²⁰.

V roce 1713 se městu vyhnula morová rána, což obyvatelé přičítali svaté Anně, na jejíž počest byla v Mnichově Hradišti zásluhou hraběte Arnošta Josefa z Valdštejna vztyčena socha a k ní lidé počali pořádat procesí a poutě.

¹⁴ Miroslav Horyna, Ondřej Lacina, Vojtěch Lásk, Mnichovo Hradiště, Středisko státní památkové péče, 1984

¹⁵ Šimák, Dějinné paměti okresu Mnichovohradištského, 1917, str. 223 - 224

¹⁶ Ferdinand II. narozen 1578, zemřel 1637, císař římský, král český, rakouský, uherský. Potlačil české stavovské povstání.

¹⁷ Albrecht z Valdštejna, narozen roku 1583 do chudé utrakvistické rodiny, zavražděn v Chebu roku 1634. Více o jeho životě in: Jindřich Francek, Navzdory závisti, Havran, 2007

¹⁸ Maxmilián z Valdštejna, narozen před r. 1600, zemřel roku 1655. Vzdálený bratranec a po sňatku s Kateřinou z Harrachu zároveň švagr Albrechta z Valdštejna, majitel panství Mnichovo Hradiště mezi lety 1634 - 1655

¹⁹ Klášter s kostelem byl vystavěn mezi lety 1690 – 6, klášter zrušen za doby Josefa II., v kostele se celebroyaly mše až do 40. let 20. století. Více in: Helena Průšková, Život na ostrově svaté Anny, Mnichovo Hradiště, str. 62 - 65

²⁰ Marie Markéta Černínová z Chudenic, narozena roku 1689, zemřela roku 1725, manželka Františka Josefa z Valdštejna.

Protože tato procesí a poutě byly každoročně větší a mohutnější a z tohoto důvodu hraběnka Marie Markéta nechala vystavět kapli sv. Anny. Anenské poutě do Mnichova Hradiště byly po celá staletí proslulé, avšak po 2. světové válce zanikly. K jejich obnově, i když v poněkud jiné podobě, došlo až před několika málo lety²¹.

Významným členem valdštejnského rodu byl hrabě Vincenc²², podporovatel hudebního skladatele Josefa Myslivečka²³, svobodný zednář, osvícenský aristokrat. Ten se snažil, kvůli dluhům, o podnikání.

Dosáhl i zboření kaple Nanebevzetí Panny Marie, stávající vedle zámku. Po zrušení hradištského kapucínského kláštera císařem Josefem II²⁴. jeho objekt odkoupil a učinil z něj byty pro své úředníky. Díky hraběti Vincentovi dnes v Mnichově Hradišti můžeme spatřit náhrobek Albrechta z Valdštejna. On nechal jeho ostatky přemístit do Mnichova Hradiště ze zrušeného kartuziánského kláštera ve Valdicích.

Důležitý je pro město rok 1833. Na zámku se konala schůzka Svaté aliance. Hrabě Kristián z Valdštejna²⁵ hostil ruského cara Mikuláše I.²⁶, rakouského císaře Františka I.²⁷ a pruského korunního prince Bedřicha Viléma²⁸, s nimi do města dorazilo i mnoho aristokratů, mimo jiné i kníže Václav Klemens Metternich²⁹.

²¹ K obnově pouti v církevním duchu došlo díky kooperaci Městského muzea Mnichovo Hradiště, Farnosti Mnichovo Hradiště a Státního zámku Mnichovo Hradiště.

²² Vincenc z Valdštejna, narozen roku 1731, zemřel roku 1797, mimo panství Mnichovo Hradiště vlastnil i seniorátní panství Třebíč. Jako jediný z Valdštejnů je pochován v Mnichově Hradišti u kostela sv. Jakuba.

²³ Josef Mysliveček, narozen roku 1737, zemřel roku 1781. Hudební skladatel. Dopisoval si s hrabětem Vincencem z Valdštejna.

²⁴ Rakouský panovník, český král Josef II. narozen roku 1741, zemřel roku 1790.

²⁵ Kristián z Valdštejna. Narozen roku 1794, zemřel roku 1858. Majitel panství Mnichovo Hradiště, seniorátního panství Třebíč, ale i panství Boros Sebes v dnešním Rumunsku.

²⁶ Mikuláš I. Pavlovič. Narozen roku 1796, zemřel roku 1855. Ruský car a polský král.

²⁷ František I. Narozen roku 1768, zemřel roku 1835. Rakouský král a od roku 1804 císař, král český.

²⁸ Bedřich Vilém, narozen roku 1795, zemřel roku 1861. Pruský korunní princ

²⁹ Václav Klemens Metternich. Narozen roku 1773, zemřel roku 1859. Šlechtic, politik, vedl zahraniční politiku Rakouského státu

19. století bylo spojeno s emancipací českého národa. Mnichovo Hradiště se v této době profilovalo jako ryze české město. Valná většina města mluvila česky, nařízení úřadu byla také povětšinou vydávána v češtině. Pro tuto dobu byl důležitý spolkový život. V Mnichově Hradišti byly založeny spolky převážně české, několik židovských, německý však žádný³⁰.

Z města pocházeli i bratři Jan a Emanuel Arnoldové³¹, jejichž rodný domek donedávna stával pod zámekem.

Do života města zasáhla prusko – rakouská válka, která se odehrála roku 1866. Boje probíhaly přímo ve městě a jeho okolí. Ze zámku byl zřízen lazaret pro raněné vojáky. Po odchodu armády z města ve městě propukla epidemie cholery.³²

Během druhé poloviny 19. století se Mnichovo Hradiště stalo okresním městem, se soudem, spořitelnou nově zavedenou železniční dráhou³³. Tato doba se nesla v duchu mohutného rozvoje Mnichova Hradiště.

Vznik Československé republiky je v Mnichově Hradišti přijat s nadšením. Duch doby je cítit z kroniky města. Tam kronikář píše: „*Den 28. Října 1918, státního převratu a našeho osvobození, kdy po 300 leté porobě národ náš strhl pouta ho tížící, aby stal se svobodným, oslaven byl 29. 10. 1918 v Mn. Hradišti okázalým způsobem... „ dojmy těchto slavnostních dní budou nám i potomkům radostnou vzpomínkou.*“³⁴ Následuje adorace Tomáše Garrigua Masaryka, Edvarda Beneše, Wodroova Wilsona a ve výčtu důležitých osobností nechybí Josef Dürich³⁵, český vlastenec, spolupracovník Tomáše

³⁰ Více o spolcích v Mnichově Hradišti in: Lenka Procházková, Mnichovo Hradiště, 1866 – 1895, Každodenní život malého města ve druhé polovině 19. století. Diplomová práce, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, str. 78 - 84

³¹ Emanuel Arnold. Narozen roku 1800, zemřel roku 1869. Český radikální novinář. Aktivně se podílel na bouřích v roce 1849 i na přípravě povstání proti Rakousku roku 1849, za svou činnost odsouzen k trestu smrti, ten mu zmírněn na 20 let žaláře.

Jan Arnold, narozen roku 1785, zemřel roku 1872. Farář, bratr Emanuela. Sloužil mši na Koňském trhu, po níž došlo ke Svatodušním bouřím více o bratřech Arnoldech in: Vladimír Klimeš, Česká vesnice v roce 1848, 1949

³² Lenka Procházková, 1866 – 1895, Každodenní život malého města, 2011, str. 36 -46

³³ Helena Průšková, Můj dům, můj hrad, 2006, str. 128

³⁴ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, 1893 -1950, rukopis, s. 206

³⁵ Josef Dürich (1847 – 1927), rodák z Borovic, místopředseda Československé národní rady, jeden ze spoluautorů Československého státu. O jeho životě podrobněji in: Jiří Dürich, Vítěz, který prohrál, 2009

Garrigua Masaryka a poslanec v Říšské radě. Josef Dürich v sousední vsi, v Klášteře Hradišti nad Jizerou vlastnil mlýny.

Za nepřátele nově vzniklého státu byli pak označeni Němci³⁶.

Počátkem roku 1919 měl mladý stát velké problémy se zásobováním jak potravinami, tak dřívím, či uhlím. V kronice se ale chváí vláda, jak se jí daří s těmito problémy bojovat³⁷. I přes tato opatření se ve městě rozmáhal komunismus³⁸.

Ve 20. letech 20. století se město úspěšně rozvíjelo. Postavila se sokolovna³⁹, funguje biograf⁴⁰. Postupně se měnil jeho charakter. Z původně převážně zemědělského městečka se vytvářelo město s rozvíjejícím se průmyslem. Zdárně se rozvíjí například Kompertova továrna na obuv, Poláčkova továrna na koberce a chemická barvárna⁴¹.

Kompertova firma na obuv se řadila mezi jedny z největších zaměstnavatelů na celém Mnichovohradištsku. V této době se Mnichovu Hradišti, díky tomuto faktu, přezdívalo „ševcovské město“⁴². Mnoho lidí pracovalo i v cukrovaru, patřící rodině Waldsteinů.

To, že Češi tvořili majoritu ve městě, se projevilo v oslavách svátků. Každoročně se slavil vznik Československé republiky, narozeniny prezidenta Masaryka, Aloise Jiráska, Karla Havlíčka Borovského, mohutné byly i oslavy Jana Husa, legionářských úspěchů například v bitvě u Zborova a další „národní“ svátky.⁴³

Zlom ve městě nastal po 1929, kvůli Hospodářské krizi. Lehký průmysl, zaměřený na export, začal stagnovat. Firma Kompert se snažila stále vyrábět, ale její obrat byla rok od roku horší a horší, až jim nezbylo nic jiného, než závod v Mnichově Hradišti uzavřít a to k 31. 10. 1934⁴⁴.

³⁶ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, s. 206

³⁷ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, s. 209

³⁸ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, s. 210

³⁹ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, s. 212

⁴⁰ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, s. 212

⁴¹ Helena Průšková, Můj dům, můj hrad, Mnichovo Hradiště, 2006, str. 121

⁴² Rozhovor s p. J. Toušem, 29. 1. 2013, archiv autora

⁴³ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště. Každoročně jsou tyto svátky v Pamětní knize zaznamenány a podrobně popsány.

⁴⁴ Blanka Rozkošná, Židé v Mnichově Hradišti a okolí, Praha, 2011, s. 57

Tento krok se projevil v masovém nárůstu nezaměstnaných. Městská rada se snažila v továrně obnovit provoz. Občané města kupovali akcie firmy, aby se znova začalo vyrábět, ale nezískal se dostatek kapitálu, tudíž výroba stála⁴⁵. Znovuotevřít továrnu se podařilo až roku 1939, kdy ale budova sloužila jako barvárna, ne výrobní obuví⁴⁶.

Léta třicátá se nesou ve znamení stagnace, vyhrocování situace mezi českými občany Mnichova Hradiště a občany zněmčeného pohraničí. Stále více lidí začalo naslouchat názorům Adolfa Hitlera a hrdě se hlásili k nenávisti vůči republice, češtví. Československý stát obviňovali z nepomoci během krize, která na pohraničí dopadla velmi tvrdě⁴⁷.

Město Mnichovo Hradiště dávalo během 30. let 20. století ostentativně najevo svůj kladný vztah k Československé republice, ve městě probíhaly sbírky na obranu republiky, zastupitelstvo posílalo deputace na podporu neodtržení pohraničí. V kronice města absentují záznamy o nevraživosti mezi Němci z pohraničí a občany Mnichova Hradiště, které se objevily v dobovém regionálním tisku.

První náznaky animozity mezi těmito skupinami se objevil až roku 1938 a to v souvislosti s projevem Adolfa Hitlera na podporu sudetských Němců⁴⁸, do té doby o potyčkách mezi Němci a Čechy v Mnichově Hradišti a jeho okolí kronikář nemluví.

Spíše klade důraz na témata, která městem v té době rezonovala, jako například záplavy, neúroda, či snaha Prahy o odebírání vody z oblasti Mnichovohradištska⁴⁹

Již 15. 3. 1939 bylo město obsazeno německými vojsky. Ve městě bylo ubytováno přes 200 německých vojáků. Obsadili radnici a školu⁵⁰. Německé oddíly zůstaly ve městě až do konce války.

Místo oslav narozenin Tomáše Garrigua Masaryka se slavily narozeniny Adolfa Hitlera, či vznik Protektorátu. Čestného občanství byl zbaven Edvard Beneš.

⁴⁵ MMMH, fond (dále jen f.) Továrny, Josef Dusil – Výzva občanům o zakoupení akcií továrny, 15. 8. 1936

⁴⁶ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, s. 484

⁴⁷ Milan Sládek, Němci v Čechách, Praha, 2002, s. 51

⁴⁸ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, s. 476

⁴⁹ MMMH, f. Spisy okresního úřadu

⁵⁰ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, s. 486

Ve městě, stejně jako v celém Protektorátu Čechy a Morava, začala platit různá nařízení o osvětlení, hraní divadel, přejmenování ulic, či zákazu vycházení – ten byl zaveden z důvodu ničení německých značek⁵¹.

Brzy se projeví problémy způsobené válkou – nedostatky různých komodit. Kvůli nedostatku uhlí musely být například zavřeny hradištské školy⁵², či některé potraviny byly k dostání na příděl, neprodávaly se volně v obchodech⁵³, tato situace nastala v celém Protektorátu Čechy a Morava.

Někteří občané města, především členové za Protektorátu zakázané organizace Sokol, se zapojili do odboje a část z nich tato aktivita stála život. Byl i zatčen a popraven lékárník Adolfa Stoupa⁵⁴. Někteří občané Mnichova Hradiště byli deportováni do koncentračních táborů. Ne všichni se vrátili⁵⁵.

S nadšením pak obyvatelé města Mnichova Hradiště přijali konec Protektorátu a pád Třetí říše. S projevy radosti, ale i s obavami vítali Ruské vojáky vstupující do města. Mladá, pěkná děvčata chodila zahalena a s ušpiněnými obličejí, jak vzpomíná Hana Menzelová⁵⁶.

⁵¹ *V zájmu klidu a pořádku*, Pojizerské listy, Turnov, r. 54, č. 57, 13. 6. 1939, s. 2

⁵² Alena Benešová, Základní škola v Sokolovské ulici Mnichovo Hradiště 1898 -1998, 1998, Mnichovo Hradiště, s. 10 - 11

⁵³ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, s. 493

⁵⁴ MMMH, f. Lékárna

⁵⁵ MMMH, f. 2. Světová válka, i. č. 3592

⁵⁶ Rozhovor s Hanou Menzelovou, 27. 12. 2012, Archiv autora

3. Dějiny Židů v Mnichově Hradišti

Údajně Židé žili v Mnichově Hradišti už v polovině 15. století, k tomuto údaji však neexistuje žádný písemný pramen⁵⁷. První písemné zmínky o Židech ve městě spadají do doby Jindřicha Žibřida z Velechova, kterému město patřilo v 16. století.⁵⁸

Tehdejší komunita byla velmi malá, čítala několik osob. Jednu dobu, roku 1557, dokonce ve městě žili jen 3 lidé židovské víry⁵⁹.

Majitel města na přelomu 16. a 17. století, Václav Budovec z Budova, vydával různá nařízení a artikule. Jedna z nich pojednává i o Židech. Zakazovala pokoutný prodej masa od židovských řezníků⁶⁰.

V průběhu 16. až 18. století docházelo k vypovídání Židů z velkých královských měst a ti se stěhují do měst menších, poddanských⁶¹. I takto se možná do Mnichova Hradiště dostávají někteří z Židů. Židovská stavení bychom našli po celém městě, Židé nebyli izolováni v ghettu, ale vlastnili domy i na náměstí⁶². Až koncem 17. století se museli sestěhovat do ghetta⁶³.

Hradištské ghetto se nacházelo v dnešní Havlíčkově ulici. Poloha ghetta nebyla nikterak pro stavbu nových domů příznivá, jednalo se o velmi svažitou část města.

Ghetto je v tu dobu ohrazeno řetězem a každou noc se uzavírá.⁶⁴ Ghetto mělo vlastní správu, rabína, bohatě vybavenou synagogu. Původní modlitebna v Mnichově Hradišti byla na náměstí, v domě Benjamina Wolfa /rok 1692/, následně ale byli Židé přesunuti do ghetta a kde tam synagoga zpočátku stávala, se neví. Nová byla postavena až v polovici 18. století⁶⁵.

Za zmínku stojí i hradištský židovský hřbitov. Údajně nejstarší náhrobek pocházel již z roku 1561. Tento údaj dnes už bohužel není ověřitelný. Na hřbitově byli pochovávaní

⁵⁷ Blanka Rozkošná, Židé v Mnichově Hradišti a okolí, Praha, 2011, str. 10

⁵⁸ Josef Vítězslav Šimák, Dějinné paměti, 1917, str. 184

⁵⁹ Blanka Rozkošná, Židé v Mnichově Hradišti, 2011, str. 10

⁶⁰ Josef Vítězslav Šimák, Dějinné paměti, 1917, str. 238

⁶¹ Kolektiv autorů, Židé dějiny a kultura, Praha, 1997 str. 39

⁶² Helena Průšková, Můj dům, můj hrad, Mnichovo Hradiště, 2006, str. 116

⁶³ Ghetto – podle Ghetta Nuova v Benátkách

⁶⁴ Helena Průšková, Můj dům, můj hrad, str. 117

⁶⁵ Václav Pařík, Dějiny Židů v Mnichově Hradišti, 30. léta 20. století, str. 3., strojepis

Židé z celého hradištského okolí i ze vzdálenějších míst⁶⁶. Na hřbitově stávala hřbitovní budova, v níž byla obřadní síň a byt hrobníka⁶⁷.

Rakouský panovník Karel VI. zavedl familiantské zákony roku 1726, jimiž došlo ke stagnaci židovské populace v Českých zemích. Toto opatření se samozřejmě dotklo i Mnichova Hradiště. Kvůli tomu, že oženit se mohl pouze nejstarší syn, mnoho mladších potomků odcházelo za hranice království.

Roku 1783 žilo ve městě 11 židovských rodin, přičemž některá příjmení se postupně velmi výrazně zapíší do historie Mnichova Hradiště. Musím zmínit přinejmenším rodinu Kompertů, jejichž jeden člen, Leopold Kompert, se stal uznávaným spisovatelem⁶⁸.

Obrovský boom rozvoje komunity nastává po roce 1848, díky nově vydaným zákonům, které redukovaly protižidovská opatření. Toho roku žilo ve městě 135 osob židovské víry, tj. přes 4 procenta obyvatel⁶⁹. Přičemž v bývalém ghettu najdeme minimálně 18 domů, polovina z nich je však dřevěná⁷⁰.

Židé se počali emancipovat a vypracovali se na jedny z nejbohatších lidí ve městě. Už byla zmíněna rodina Kompertů, jejichž továrna, založena Efraimem Kompertem již roku 1852, fungovala ve městě až do 31. 10. 1934⁷¹. Na konci své epochy zaměstnávala skoro 300 lidí.⁷² Po 1. světové válce továrna expandovala do celého světa, byla pokládána za vážnou konkurenci i slavné Baťově továrně ve Zlíně. Továrna získala během své existence mnohá ocenění na různých výstavách⁷³. Po jejím zavření se celé

⁶⁶ V Hřbitovní knize jsou uvedeny například města: Bakov, Bělá pod Bezdězem, Jičín, Liberec, Praha, či obce: Svijany, Ptýrov, Klášter, Březina, Libáň, Solec, Ouč...Rozkošná, Dějiny Židů v Mnichově Hradišti, 2011, s. 54

⁶⁷ Hřbitov v Mnichově Hradišti stával až do začátku 80. let 20. století, kdy byl zrušen. Korespondence o zrušení hřbitova je v nalezení v Městském muzeu v Mnichově Hradišti, f. Spisy městského úřadu, Ochrana kulturních hodnot 1975 - 1991

⁶⁸ Leopold Kompert, narozen roku 1822, zemřel roku 1886. Autor knih Z ghetta, Čeští Židé, U pluhu, Nové příběhy z ghetta... Více o Leopoldu Kompertovi in: Hegerová Kateřina, Leopold Kompert - povídky z ghetta, bakalářská práce, Filosofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Olomouci, 2007

⁶⁹ Blanka Rozkošná, Židé, 2011, str. 31

⁷⁰ Blanka Rozkošná, tamtéž, str. 40

⁷¹ Blanka Rozkošná, Židé v Mnichově Hradišti a okolí, 2011, s. 57

⁷² tamtéž, str. 57

⁷³ MMMH, f. Továrny, Obuvník, 25. 11. 1906, Příspěvek k historii průmyslu obuvního v Mnichově Hradišti

město snažilo výrobu obnovit⁷⁴. K tomu ale došlo až roku 1939, kdy budovu továrny kupuje ing. Beneš⁷⁵. Ten však v budově továrny neprovozuje výrobu obuvi, ale chemickou barvírnu.

Druhou osobností z rodu Kompertů, kterou bych rád zmínil, je Leopold Kompert. Svými knihami nám podává obraz o životě v ghettu. Protižidovské výnosy byly během jeho života postupně rušeny a tyto skutečnosti pak reflektuje ve svých knihách. Také z nich víme, že jeho dětství bylo relativně klidné a že se s ataky na své židovství v Mnichově Hradišti nesešel. Narážky na víru uslyší až při studiu na piaristickém gymnáziu v Mladé Boleslavi⁷⁶ a později, když cestoval po Rakouském císařství. Stal se známým a oblíbeným spisovatelem. Za svou literární činnost obdržel čestný doktorát v Jeně. Ve své době byla jeho díla velmi kupovaná.

Za zlaté časy hradištských Židů by se dala označit druhá polovina 19. Století a první léta století 20. Komunita roste, jejich továrny a podniky prosperují.

Židé měli množství spolků, do kterých se sdružovali, například Spolek pohřební, Spolek na podporu chudých a nemocných Židů, či Spolek Židovských paní⁷⁷. Ve městě fungovala po celé 19. století i soukromá židovská škola. Vyučovacím jazykem byla němčina, na což poukazovali někteří hradištsští čeští vlastenci⁷⁸

Mnozí hradištsští Židé byli velkými mecenáši. Jako příklad nám poslouží Hugo Pollatschek /později si jméno změnil na Poláček/, který ve městě vlastnil továrnu. Ten každoročně přispíval velkými částkami městským spolkům. Když roku 1931 zemřel, na jeho počest byla pojmenována cesta v parku nad Jizerou⁷⁹. On a jeho žena se však už

⁷⁴ O tom svědčí například i výzva starosty Dusila „Občanstvu mnichovohradištskému“ z roku 1906 uchovaná v MMMH, f. Továrny

⁷⁵ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, s. 484

⁷⁶ Kateřina Hegerová, Leopold Kompert., 2007, str. 24

⁷⁷ Helena Průšková, Můj dům, můj hrad, 2006, str. 120

⁷⁸ MMMH, František Medník, Vzpomínky VI., str. 46

⁷⁹ O oblíbenosti Hugo Poláčka hovoří už jeho současník František Medník, Vzpomínky VI., str. 52.

od roku 1919 nehlásili k židovské víře, ale přiklonili se k evangelictví⁸⁰. To samé si přáli pro své děti, které ale byly ve věku, kdy se víra změnit nedala⁸¹.

S typem německy orientovaného Žida se v Mnichově Hradišti setkáváme poměrně řídko, ale občas se výpady proti Židům – „Němcům, odpůrcům českého hnutí“ objevují. A to hlavně koncem století, v osmdesátých a devadesátých letech. Ti, kteří se s nimi aktivněji schází a komunikují, jsou označováni za neuvědomělé⁸². Jeden hradištský občan, František Aumann, aby dal ostentativně najevo, že i přes židovsky znějící jméno není Židem, pojmenoval svůj obchod „Křesťanský obchod sukrem“⁸³. Když ale byla vyhlášena Československá republika a na některých místech mladé republiky vypukly pogromy proti Židům⁸⁴, nic takové se v Hradišti nestalo.

Jak je patrné, stále u některých občanů Mnichova Hradiště existoval latentní antisemitismus a víra v pověry. To se dozvídáme z Pamětí hradištského občana Františka Mendíka. On na jednu stranu generalizačně popisuje Žida jako německý element, vždy brojící proti českému národu, ale když začne vzpomínat na konkrétní Židy v Mnichově Hradišti, většinou je líčí kladně, na jejich náboženství nehledí⁸⁵. Dokonce kladně hodnotí, jak někteří hradištské Židé pomáhali „naším národním snahám“.⁸⁶ Vzpomíná, jak se Židé v Mnichově Hradišti pomalu sekularizovali a odstupovali od nejrůznějších přísných zásad. Jako příklad uvádí, že po úmrtí košeráka Bendy „... židovský řezník v Hradišti se neusadil, a židé odebírali maso od řezníků árijců v Hradišti. Ano i po čase mladší židé pochutnávali si na vepřovém pečení a jitrničce“⁸⁷.

Po první světové válce se většina mohovitějších hradištských Židů odstěhovala. Týká se to například i Kompertů, či Poláčků. Své závody si však v Mnichově Hradišti ponechali. Tento jev je patrný na knize příjmů a výdajů židovské obce, kde je vidět postupně stále

⁸⁰ AŽMP, f. Mladá Boleslav, vzatí na vědomí žádost Hugo Poláčka o vystoupení z církve izraelitské, i. č. 22 144

⁸¹ „-“

⁸² Procházková, Mnichovo Hradiště, 1866 – 1895, Každodenní život malého města Praha, 2011, str. 77

⁸³ MMMH, František Mendík, Vzpomínky XII., str. 51 - 52

⁸⁴ Tyto pogromy proběhly například v Nymburce, Holešově. Více o těchto pogromech in: Kolektiv autorů, Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech, Praha, 2003.

⁸⁵ MMMH, Medník, Vzpomínky VI., str. 41 - 76

⁸⁶ Jako příklad uvádí Norberta Isersteina. MMMH, Mendík, Vzpomínky VI., str. 57 - 59

⁸⁷ MMMH, Mendík, Vzpomínky, VI., str. 55

nižší částka vydávaná na chod náboženské obce a absence jmen bývalých velkých donátorů⁸⁸.

Už od 20. let 20. století se objevují pokusy o spojení s větší náboženskou obcí. A to jak Mladoboleslavskou, tak Turnovskou⁸⁹. Tomuto aktu se však hradišští Židé sveřepě bránili. Tento jev není specifikem Mnichova Hradiště. Odehrával se i v jiných, hlavně menších městech Československé republiky.

K roku 1872 se na území Čech nacházelo 327 židovských náboženských obcí, ale roku 1938 už jen 136⁹⁰. Důvody byly všude obdobné – stejně jako v Mnichově Hradišti docházelo k odlivu bohatých členů obce hlavně do velkých měst.

Přestože finančně na tom nebyli hradišští Židé nejlépe, stále se snažili platit rabína, hrobníka, za výuku náboženství pro děti. Na naléhání židovské obce v Mladé Boleslavi o možnosti, ba nutnosti spojení nedali a hledali rozmanité cesty, jak si udržet nezávislost. Jedna z nich byla i ta, že budou platit rabína ve výslužbě, ten už totiž nebude tak drahý, jako rabín mladý⁹¹. Hradišští Židé odkazovali i na starodávnost své náboženské obce, která byla založena již roku 1730.

To, že je současný stav nevyhovující si uvědomovali, avšak proti spojení s jinou obcí argumentovali i tím, že může dojít k opětovnému nárůstu počtu Židů v Hradišti a pak by byl problém se znovuobnovením samostatné náboženské obce⁹².

Přestože mnichovohradišská židovská obec od 20. let patřila spíše k těm chudším, spravovala na svou dobu bohatou nadací. Starostou židovské obce po 1. světové válce byl Albert Abeles⁹³, který po své smrti židovské obci odkázal 50 tisíc korun. Z úroků

⁸⁸ AŽM, f. Mladá Boleslav, Conto buch, i. č. 1158

⁸⁹ AŽM, f. Mladá Boleslav, Odpověď turnovské židovské obci o nespojení s nimi, i. č. 22 144

⁹⁰ Kolektiv autorů, Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech, 2003, str. 98 - 105

⁹¹ Blanka Rozkošná, Židé, 2011 str. 32

⁹² Blanka Rozkošná, tamtéž, str. 32

⁹³ Albert Abeles starosta Židovské obce v Mnichově Hradišti po první světové válce, vlastní píli se dopracoval značného majetku, část majetku odkázal náboženské obci ve městě. Více o Albertu Abelesovi in: Rozkošná, Židé, 2011, str. 62 - 63

z těchto peněz měl být vždy podpořen nově osamostatněný občan Mnichova Hradiště, či jeho okolí⁹⁴.

⁹⁴ Ale finance většinou získali občané Mnichova Hradiště, výjimkami například byli Josef Lamač z Dolní Krupé, či Otto Deutsch z Boskova. AŽM, f. Mladá Boleslav, i. č. 22146

4. Dějiny Němců v Mnichově Hradišti

Mnichovo Hradiště bylo po celou svou historii ryze české město. Přestože se nacházelo na hranicích s oblastí tzv. Sudet, nikdy zde nepřevážilo německé obyvatelstvo. Vždy zde Němci bydleli, ale patřili k minoritě.

Počátky německého osídlení na Mnichovohradištsku můžeme spatřovat v důsledku vnější kolonizace⁹⁵, která probíhala koncem 12. a ve 13. století. V této době do Českých zemí, hlavně z Německých zemí, kde bylo velké množství lidí, proudili kolonizátoři⁹⁶.

Ti s sebou přinášeli vědecké a technické novinky v českých zemích tehdy ještě neznámé. Do Čech pronikalo i množství architektů, stavitelů. Kteří byli zváni na popud místní šlechty. Ti jim pak stavěli na svou dobu moderní hrady. Protože se ale jednalo o stavitele z německých zemí, svá díla pojmenovali německy. Takto mnoho českých rodů, dle nového sídla, získalo i německé jméno⁹⁷.

Němečtí kolonizátoři přicházeli i do okolí Mnichova Hradiště. Josef Vítězslav Šimák uvádí, že i první mniši, kteří přišli do kláštera v Klášteře Hradišti nad Jizerou, byli národností Němci.⁹⁸ J. V. Šimák tuto dobu popisuje takto: *„A právě tehdy v Němcích zmáhalo se vystěhovalectví, neboť půda již nestačila již lidu vyživit. V zemích Slovanských však bylo půdy nadbytek, dosud panenské a nedotčené, v lesích. A tehdy zaváděli králové v Čechách řády západní, volali cizí kolonisty, aby káceli hvozdy, jichž země již k obraně nepotřebovala a vysazovali v nich vsi novým právem zákupným, či purkrechtním, svobodné a bohatší“.*⁹⁹

⁹⁵ Tzv. vnější kolonizace – kdy na území Čech byli zváni Němečtí kolonizátoři

⁹⁶ O této problematice více in: Vratislav Vaniček, Velké dějiny zemí koruny české, svazek III., Litomyšl, Paseka, 2002, str. 256 - 260

⁹⁷ Jako příklad můžeme uvést staročeské rody Rožmberků, Šternberků, Valdštejnů a mnohých dalších.

⁹⁸ Josef Vítězslav Šimák, Dějinné paměti okresu Mnichovohradištského, 1917, str. 23

⁹⁹ Josef Vítězslav Šimák, Dějinné paměti okresu Mnichovohradištského, s. 17

Kláster byl filiálním klásterem klásteru v Plasích, kde většinu mnichů tvořili cizinci, převážně Němci¹⁰⁰. Následně se mniši snažili o kultivaci okolí Klásteru Hradiště, proto zvali k osídlování jak Čechy¹⁰¹, tak i Němce. Do této doby spadá i založení osady Hradiště. Ta byla založena na střetu několika obchodních cest – turnovské, mladoboleslavské a jičínské. Tudíž se dá předpokládat, že nejen čeština v této osadě byla slyšet.

Ale podle rozboru tehdejších jmen se nadá usuzovat na větší německou populaci v Mnichově Hradiště. Již od svého založení ve městě dominovali Češi.¹⁰²

I během následujících staletí v národnostním schématu Mnichova Hradiště nenastaly velké změny.

Ve městě vždy najdeme nějaké cizince. Ti jsou povětšinou zvaní vrchností. Jedná se hlavně o stavitele, umělce, kupce. Z doby, kdy sousední panství Kláster Hradiště vlastnil Jiří z Labouně, máme dochováno, že zval architekty z Itálie.

I v 16. století je město osídleno převážně Čechy. Z této doby ale známe několik jmen, podle kterých se dá usuzovat, že zde existovala malá komunita Němců. Jedná se například o Michala Němce, Gregora zámečnicka, Balcara Švance, Bernarta lazebníka, Ondřeje Černa¹⁰³.

V době před Bílou horou bylo okolí Mnichova Hradiště silně poněmčeno. Na sousedních panstvích - rohozkém, svijanském, zvířetickém byla slyšet častěji němčina než čeština. Tehdejší majitelé těchto panství mluvili německy, často i v Německu studovali, své protějšky si přiváděli z německých zemí a s nimi často přišlo i německé služebnictvo¹⁰⁴.

¹⁰⁰ Josef Vítězslav Šimák, Dějinné paměti okresu Mnichovohradištského, str. 23

¹⁰¹ Tzv. vnitřní kolonizace – kdy na území Čech byli zvaní Čeští kolonizátoři,

¹⁰² Kateřina Charvátová, Dějiny cisterciáckého řádu 1142 – 1420, I. díl, Carolinum, Praha, str. 274

¹⁰³ Josef Vítězslav Šimák, Dějinné paměti okresu Mnichovohradištského, str. 226

¹⁰⁴ Josef Vítězslav Šimák, Dějinné paměti okresu Mnichovohradištského, str. 326

To platí i o vsích Krupá a Rokytá, které se nacházejí jen několik málo kilometrů od Mnichova Hradiště a kde po Mnichovské dohodě vedla státní hranice.

Po bitvě na Bílé hoře mnichovohradištské panství získal Albrecht z Valdštejna, který ho později předal svému bratranci Maxmiliánovi. V této době do města přišlo množství lidí z celého Frýdlantského vévodství, mezi nimi i Němci.¹⁰⁵ Avšak výraznější německá kolonizace neproběhla.

V 17. století v Mnichově Hradišti nesídlil žádný šlechtic, zámek upadal a byl ve špatném stavu. Stagnoval i rozvoj města. To se vzpamatovávalo ze švédské okupace roku 1643, kdy skoro celé Mnichovo Hradiště vyhořelo¹⁰⁶. Změna nastala v době, kdy si hradištský zámek za své sídlo zvolil hrabě Arnošt Josef z Valdštejna. Ten nechal zámek barokně přestavět¹⁰⁷. S ním do města proudilo množství úředníků, kteří se museli o chod a správu panství starat.

Arnošt Josef z Valdštejna roku 1675 vytvořil spojením statků Mnichovo Hradiště, Zvířetic, Kláštera Hradiště, Studénky a Valečova, později Solce a Malobratřic a o 20 let později ještě zakoupenou Zásadkou a Chocnějovicemi panství Mnichovo Hradiště. Sídlo šlechtice bylo na zámku v Mnichově Hradišti, správa panství se nacházela na bývalém zámku v Klášteře Hradišti nad Jizerou¹⁰⁸.

Tento hrabě do Hradiště pozval i řád kapucínů. Ti zde vedle zámecké zahrady vystavěli klášter a kostel sv. Tří králů. Mniši byli převážně německé národnosti.

Stavitelem kláštera byl řádový stavitel Jiří Němec z Mnichova. Ten se však dokončení kláštera nedožil. Spadl v podkroví kostela z trámu na klenbu, těžce se zranil a zemřel¹⁰⁹. Na práci na kostele a na klášteře byli najímáni nejen místní obyvatelé, ale i řemeslníci cizí, například žitavští – mimo jiné hrnčíř Gottfried Schumann¹¹⁰.

¹⁰⁵ Helena Průšková, Můj dům, můj hrad. Příložené CD s přehledem majitelů domů v Mnichově Hradišti

¹⁰⁶ Helena Průšková, Můj dům, můj hrad, 2006, s. 20

¹⁰⁷ Mojmír Horyna, Miroslav Lacinger, Vojtěch Láška, Mnichovo Hradiště, kapitola „Vrcholně barokní výstavba zámku“

¹⁰⁸ Helena Průšková, Život na ostrově svaté Anny, Mnichovo Hradiště, 2004, s. 9

¹⁰⁹ Helena Průšková, tamtéž, s. 63

¹¹⁰ Helena Průšková, tamtéž, s. 64

O německé národnosti mnichů svědčí například to, že kvůli nim se v kostele Nanebevzetí Panny Marie vedle zámku celebroyaly německé mše. A to od roku 1707 díky povolení, které od arcibiskupa obstaral majitel panství Arnošt Josef z Valdštejna. Do této doby byly v kostele slyšet jen mše české, jak píše Helena Průšková¹¹¹.

Doba 18. století byla spojena s centralizačními snahami Marie Terezie a jejího syna Josefa II. Chtěl-li nějaký hradištský obyvatel dosáhnout na vyšší post, musel umět německy.

Němčina se prosazovala i v Mnichově Hradišti, ale stále své dominantní místo zaujímal čeština. Německy se mluvilo na úřadech, v židovském městě, na zámku, ale v podzámčí a běžně na ulicích bychom spíše zaslechli češtinu.

Němci a Češi v této době ve městě koexistovali, žili vedle sebe a v případě potřeby se domluvili. Lze předpokládat, že většina Čechů uměla německy a většina Němců zase česky, byla to oboustranná nutnost.

Ve škole v Mnichově Hradišti výuka probíhá v češtině, až pro potřeby svých úředníků, či pro děti, které chtěly dále pokračovat studiem na gymnáziu, hrabě Kristián z Valdštejna nechal na Klášteře Hradišti v nově postavené škole otevřít jednu německou třídu roku 1832¹¹².

Roku 1846 hradištský obyvatelé otevřeli ve městě německou školu. Ta byla soukromá, dlouho však nevydržela, protože hrabě Valdštejn ji odmítl podporovat a poskytnout jí dřevo na topení, tudíž škola zanikla¹¹³.

¹¹¹ Helena Průšková, Život na ostrově svaté Anny, 2004, s. 39 - 40

¹¹² 850 let Kláštera Hradiště nad Jizerou, 1994, Čistá, 1994, str. 17

¹¹³ Vladimír Budil, 700 let Mnichova Hradiště, Turnov, 1979, str. 28

František Mendík¹¹⁴ vzpomíná, že když chtěli zámožnější občané města poskytnout svým dětem kvalitní vzdělání v němčině, posílali je na studia do České Lípy. Děti řemeslníků se pak vydávaly „na handl“, do zněmčených oblastí, které byly ani ne hodinu pěší chůze vzdálené, někteří však chodili až do Mimoně¹¹⁵.

To, že v Mnichově Hradišti nějaký větší národnostní spor mezi Čechy a Němci neprobíhal, je patrné ze vzpomínek Františka Mendíka.

Vypráví, že jeho sousedé byli Němci, doma u nich se mluvili německy, ale když přišli do obchodu, výhradně mluvili česky¹¹⁶.

Píše, že bylo běžné, že ve městě vystupovaly německé kapely, například z Bakova nad Jizerou. Po hospodách byla běžně slyšet němčina a to hlavně když se sešel na kartách živnostník, který byl na vandru v tzv. zněmčených oblastech a Žid¹¹⁷.

Mnichovo Hradiště má několik jazykových specifik, například vynechávání některých předložek, měkčení neživotných koncovek a v slovní zásobě hradišťáka se vyskytuje mnoho germanismů.

Jak již bylo napsáno v charakteristice města, nacházelo se blízko oblastí osídlených Němci. Mezi Čechy a Němci panoval čilý obchodní ruch a tak se do češtiny dostalo mnoho německých výrazů, které jsou do současnosti ve městě slyšet, například šnycl, vercajk, sesle.

František Mendík nám dává humorný příklad rozhovoru, který klidně mohl v jedné z hradišťských hospod / gasthausu, jak byly tehdy označovány/ proběhnout: „*V hostinci sedí místní židovský obchodník s českým živnostníkem a rozpráví: Žid: já jím nejraději Ridnflesich s paradajskou omáčkou, vídeňský Schnitzel, a k tomu štuček pilsenského piva. Živnostník: To já zas rači krenfleisch s křenem, kus dobrého presvuřtu a holbu klášteráka. Tak a podobně mluvilo se všeobecně.*“¹¹⁸

¹¹⁴ František Mendík, narozen roku 1859, zemřel roku 1947. Skoro celý život prožil v Mnichově Hradišti. O městě píše ve svých obsáhlých vzpomínkách, nyní uchovaných v MMMH.

¹¹⁵ MMMH, František Mendík, Vzpomínky IV., s. 135 - 136

¹¹⁶ MMMH, František Mendík, Vzpomínky IV., s. 135 - 136

¹¹⁷ MMMH, František Mendík, Vzpomínky IV., s. 134

¹¹⁸ MMMH, František Mendík, Vzpomínky IV., s. 135

Přestože Mnichovo Hradiště bylo veskrze město české, největšími zaměstnavateli po celé 19. století byly osoby, které by František Mendík označil za Němce – Židé a hrabata z Valdštejna.

Ti všichni však museli respektovat jednak jazyk, jednak už stoupající národnostní uvědomění české majority.

Proto vyhlášky a stanovy pro jejich podniky byly uveřejňovány přinejmenším dvojjazyčně - v češtině a v němčině. Jak o tom svědčí například Řád dělnický pro hraběcí cukrovar¹¹⁹, či Stanovy podporovací kasy továrny František a Arnošt Kompertovi¹²⁰.

Hraběti Františku Arnoštovi z Valdštejna¹²¹ bylo vyčítáno, že si na nejvyšší místa svých podniků vybírá hlavně německé občany, také městská rada byla obviňována z přílišného úřadování v němčině¹²².

Vznik Československé republiky byl v Mnichově Hradišti přijat s nadšením. Češi vznik vlastního samostatného státu oslavovali.

O postoji českých Němců žijících v Mnichově Hradišti nemáme žádné zprávy, ale na základě předchozích informací a vzhledem k jejich asimilaci s majoritní českou společností můžeme předpokládat, že asi nepatřili mezi silné odpůrce republiky, jako německé obyvatelstvo v oblasti tzv. Sudet¹²³.

Život ve 20. letech byl ve městě poklidný, Češi a Němci žili vedle sebe, ke konfliktům docházelo minimálně. Je pravděpodobná existence latentní animozity mezi Němci a Čechy, jak popisují pamětníci i František Mendík. Ale k její eskalaci a k růstu negativních nálad a nesnášenlivosti došlo až po nástupu Adolfa Hitlera k moci.

¹¹⁹ MMMH, f. Továrny, Řád dělnický pro cukrovar jeho excelence hr. Waldsteina – Wartenberka v Mnichově Hradišti

¹²⁰ MMMH, f. Továrny, Stanovy podporovací kasy továrny František a Arnošt Kompertovi

¹²¹ Lenka Procházková, Mnichovo Hradiště, 1866 – 1895, 2011, s. 71 -72

¹²² Lenka Procházková, Mnichovo Hradiště, 1866 – 1895, 2011,

¹²³ O nesympatii k Československé republice svědčí například i volební výsledek strany Konráda Henleina v roce 1935, Milan Sládek, Němci v Čechách, 2002, str. 50

5. Židé v Mnichově Hradišti mezi lety 1933 a 1945

5.1. Židovská náboženská obec a boj za samostatnost

Židovská komunita v Mnichově Hradišti v roce 1933 byla malá, skomírající. Počet členů mizivý, proti počtu na přelomu staletí¹²⁴. I přes problémy z tohoto stavu vycházející, jako například stále menší počet peněz v pokladně¹²⁵, se snažili členové Židovské obce zachovat samostatnost, platit si rabína, alespoň na svátky.

Palčivý problém, který musela židovská komunita řešit, byla častá absence rabína. Židé v Mnichově Hradišti neměli prostředky, aby si vydržovali rabína svého, proto jednali například s Židovskou náboženskou obcí v Mladé Boleslavi¹²⁶. Tato jednání přinesla dílčí úspěchy, zajistilo se například i vyučování náboženství pro děti místních židů, a to skoro až do zřízení protektorátu Čechy a Morava, jak je patrné z finančních knih Židovské obce¹²⁷.

Židovská náboženská obec v Mnichově Hradišti do roku 1938 lavírovala na okraji sloučení a samostatnosti a už i mezi jejími členy se objevily hlasy, volající po sloučení s větší obcí a to obcí mladoboleslavskou.

Tyto hlasy byly nejprve v menšině, ale časem se stávalo jasnější, že současný stav je neudržitelný¹²⁸. Židovská obec v Mnichově Hradišti se snažila obstrukcemi alespoň posunout datum sloučení.

Proto už v roce 1938 mělo dojít k sečtení a soupisu majetku Židovské obce v Mnichově Hradišti a její kroniky měly být předány zástupci Židovské obce v Mladé Boleslavi¹²⁹.

¹²⁴ K roku 1848 žilo v Mnichově Hradišti 135 Židů, k roku 1930 pak jen 37. Rozkošná, Židé v Mnichově Hradišti, 2011, s. 31

¹²⁵ Tento jev je krásně patrný z účetní knihy Židovské obce v Mnichově Hradišti, nyní uchované v Archivu Židovského muzea v Praze, f. Mladá Boleslav, i. č. 1156, Journal der Israel cultusgemeinde Münchengraetz

¹²⁶ Korespondence o sloučení ŽNO v Mnichově s ŽNO v Mladé Boleslavi je uchována v SOKa Mladá Boleslav, f. Okresní úřad v Mnichově Hradišti, kn. 282, i. č. 1

¹²⁷ Archiv Židovského muzea v Praze, f. Mladá Boleslav, i. č. 1156 Journal der Israel cultusgemeinde Münchengraetz, například roku 1935 bylo rabínu Goldmannovi z Mladé Boleslavi vyplaceno v září 60 Korun za výuku náboženství.

¹²⁸ Což dokládá korespondence mezi Židovskou obcí v Mnichově Hradišti a Židovskou obcí v Mladé Boleslavi uložené jak v SOKa MB, f. Okresní úřad v Mnichově Hradišti, kn. 282, i. č. 1, tak v AŽM v Praze, f. Mladá Boleslav, i. č. 19 657

¹²⁹ SOKa MB, f. Okresní úřad v Mnichově Hradišti, kn. 282, i. č. 1

Přestože matriky hradištské náboženské obce měly být předány roku 1938, k jejich převedení do Mladé Boleslavi došlo až o dva roky později, přesněji 17. Června 1940¹³⁰

Ještě v září 1939 byla obec v rámci svých skromných možností samostatná a fungující, musela vyřizovat rozličné záležitosti, například žádosti o domovský list¹³¹, či se řešily problémy s Abelesovskou nadací¹³².

5.2. Židovský hřbitov a poslední pohřeb

V Mnichově Hradišti existoval po několik set let významný židovský hřbitov. I přes finanční těžkosti se místní Židé snažili o jeho údržbu. „Dne 14. 4. 1933 se konala schůze v kanceláři Julia Nettla, kde bylo rozhodnuto dát výpověď hrobníku Vejnarovi a měl být přijat nový hrobník za roční plat 180 korun s tím, že dostane byt, který se skládá z jedné světnice a příslušenství. Za to měl udržovat v pořádku hřbitov i cesty, mohl na hřbitově sekat, ale nesměl trávu nikomu pronajímat, nesměl na hřbitově držet drůbež a bylo mu zakázáno věšet prádlo na posvátném místě...“¹³³

Zajímavé je, že hrobníky na židovském hřbitově byli vždy muži katolického vyznání, jak vzpomíná František Medník¹³⁴

Hřbitov byl udržován a to až do doby, než byli Židé odsunuti do Boleslavi. Poslední pohřeb na hřbitově se zde konal až roku 1941.

Přestože všichni hradištské Židé už měli být deportováni do kasáren v Mladé Boleslavi, jedna Židovka v Mnichově Hradišti zůstala.

Jednalo se o chovanku ústavu pro chudé-Olgu Poláčkovou, která byla nemocná a chůze neschopná¹³⁵.

¹³⁰ Jednalo se o čtyři matriky narozených, vedených od roku 1781 do tehdejší současnosti, čtyři knihy sňatků, vedených od roku 1787 do tehdejší současnosti a pět matrik úmrtí vedených od roku 1787 do tehdejší současnosti, dále pak kniha protokolu o došlé a odeslané poště, index, polštář na razítko a pět razítek. SOKa MB, f. Okresní úřad Mnichovo Hradiště, k. 282, VII/25

¹³¹ AŽM v Praze, f. Mladá Boleslav, i. č. 19913

¹³² AŽM v Praze, f. Mladá Boleslav, i. č. 22146

¹³³ Blanka Rozkošná, Dějiny Židů v Mnichově Hradišti a okolí, 2011, s. 55

¹³⁴ MMMH, František Mendík, Vzpomínky VI., s. 46

¹³⁵ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, s. 596

Dodatečně, po válce bylo do kroniky poznamenáno: „*Chovanka okresního chudobince Olga Poláčková narozená v Mnichově Hradišti 18. 10. 1878, svobodná, izraelského vyznání zemřela dne 17. 11. 1941. Německé nařízení o Židech na tuto osobu zapomnělo. Její náboženský původ byl zjištěn až po její smrti. Německými okupačními úřady bylo ihned nařízeno policejnímu strážmistovi Františku Horáčkovi, že mimo něj, který uložení zesnulé do hrobu obstarává, smí se pohřbu zúčastnit její nejbližší příbuzní. Dostavil se její jediný bratr, Karel Poláček obch.látkami z Milevska u Tábora*¹³⁶ .

Od odsunu Židu do Mladé Boleslavi hřbitov chátral. Postupně zarůstal trávou a keři, zeď kolem hřbitova a dům na hřbitově byly rozebírány na kámen.

Vzácné náhrobky postupně podléhaly destrukci. Od počátku 80. let 20. století probíhala jednání mezi Městským národním výborem v Mnichově Hradišti a Židovskou obcí v Praze o budoucnosti hřbitova. Kvůli potřebě stavebních parcel pro nové domy ve městě byl hřbitov zrušen¹³⁷. Náhrobky byly buď naházeny do Jizery pod hřbitovem, kde jsou dodnes v létě, v době sucha, patrné, či použity do základů rodinných domů.

5.3. Kompertova továrna na obuv

V první polovině 30. let 20. století byli Židé integrální součástí města. Vlastnili zde kanceláře, podniky a také zde stála jedna z nejvýznamnějších továren na boty v celém tehdejší Československu. Řeč je o Kompertově továrně na boty.

Jméno Kompert se v Mnichově Hradišti objevilo již počátkem 18. století¹³⁸.

Z počátku tato rodina nepatřila k významným činovníkům židovské obce. Teprve od poloviny 19. století, se Kompertovi vypracovali mezi nejváženější a nejbohatší rodiny ve městě. O továrně, jejích úspěších bylo psáno již v kapitole o historii Židů v Mnichově Hradišti.

Továrna byla postižena velkou krizí z konce dvacátých a ze začátku třicátých let 20. století. Kompertovi se snažili chod závodu udržet, ale ekonomické výsledky nebyly dobré, proto došlo koncem roku 1934 k zavření továrny.

¹³⁶ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, s. 596

¹³⁷ MMMH, f. Spisy městského úřadu, Ochrana kulturních hodnot 1975 - 1991

¹³⁸ První Kompert v Mnichově Hradišti byl Josef Kompert, bydlící v čp. 89 v dnešní Arnoldově ulici, Helena Průšková, Můj dům, můj hrad, 2006, CD s přehledem majitelů domu čp. 89

Tato událost městem otřásla, došlo k velkému růstu nezaměstnanosti. Vedení města se snažili různými cestami továrnu obnovit, avšak neúspěšně¹³⁹.

O tom, že jméno Kompert, ve městě do současnosti mez pamětníky rezonuje, svědčí vzpomínky na to, že Kompertovi byli dobří zaměstnavatelé, své úředníky si hýčkali¹⁴⁰.

Příkladem vztahu majitelů k vlastním zaměstnancům může být následující příhoda. Když v továrně došlo k nehodě, při níž byla jedna dělnice skalpována, Kompertovi jí vyplatili odškodné. Z jejich strany šlo o projev dobré vůle, protože jí nic vyplácet nemuseli. Dělnice totiž nedodržela bezpečnost práce a neměla na hlavě šátek¹⁴¹.

O kvalitě výrobků z továrny bylo již napsáno. Dodnes někteří vzpomínají na například velmi kvalitní leštidlo na boty značky Armada, a to nejen díky zajímavé reklamě v podobě černouška cídícího boty¹⁴².

5.4. Židé ve městě

Po roce 1933 došlo k vzednutí nacionálních a antisemitských nálad v sousedním Německu. Tyto nálady se přenášely i do Sudet, během Druhé republiky jsou pak patrné i v Československu¹⁴³.

Z žádných pramenů není patrné, že by se tyto společenské změny projevovaly v Mnichově Hradišti. Židé se zapojovali do chodu města, ze strany majoritní společnosti nedocházelo k ostrakizaci.

Ani pamětníci nevzpomínají, že by po městě rozšířeněji kolovaly pověry o Židech, jejich stylu života, náboženství.

Jedna pomluva, týkající se Židů ve městě však existovala.

¹³⁹ MMMH, f. Továrny, Obuvník, 25. 11. 1906, Příspěvek k historii průmyslu obuvního v Mnichově Hradišti

¹⁴⁰ Rozhovor s I. a P. Štěpánovými, 12. 12. 2012, Archiv autora

¹⁴¹ Rozhovor s J. Toušem, 29. 1. 2012, Archiv autora

¹⁴² Touš uvádí, že Armadu vyráběla Kompertova firma, ve skutečnosti však šlo o výrobky z firmy Poláčkovy. O kvalitě výrobků od Kompertů svědčí to, že získávaly na mezinárodních výstavách různá ocenění více in: MMMH, f. Továrny

¹⁴³ Více o antisemitských projevech ve 30. letech a protizidovských opatření během Druhé republiky in: Kolektiv autorů, Židovská menšina v Československu ve 30. letech, Židovské muzeum v Praze, 2007 a Židovská menšina během Druhé republiky, Židovské muzeum v Praze, 2007.

Říkalo se, že Židé jsou sexuálně velmi náruživí a mají rádi mladá česká děvčata, se kterými se schází na Pachouni¹⁴⁴, či na Bukovině¹⁴⁵.

A o nemanželských dětech se posměšně tvrdilo, že to je dítě od Žida¹⁴⁶.

O tom, že ani ze strany Židů nebyla pociťována animozita mezi majoritní, křesťanskou, společností a minoritní židovskou komunitou svědčí i vzpomínky Jany Renée Friesové¹⁴⁷. Ta ve své autobiografické knize Pevnost mého mládí popisuje život za První republiky v Mnichově Hradišti.

Vzpomíná na šťastné dětství prožité jak s rodiči v Josefově nad Metují, tak prarodiči, kteří bydleli v Mnichově Hradišti. V Mnichově Hradišti chodila Jana Renée Friesová do základní školy. V knize píše, jak se chodila s prarodiči koupat k Jizeře, jaká byla ve městě poklidná atmosféra.

Jejími prarodiči byli Adolf a Františka Bondyovi. Babička se po smrti Adolfa Bondyho znovu provdala a to za soudního radu Jana Siegra.

Františka Bondyová i Adolf Bondy se řadili mezi hradištské Židy, Jan Sieger byl křesťan, později ateista.

Jednalo se o váženého občana města, který se později, během války, snažil svým „árijským“ původem zlepšovat postavení své ženy, nevlastních dětí a vnuků a vnuček. Nikde není ani náznak antisemitismu, nesnášenlivosti vůči židovské dívce.

O tom, že v Mnichově Hradišti nebyly rozdíly mezi Židy a ostatními občany města svědčí i pasáž v knize J.R.Friesové: *„Okupace zasáhla do všeho, i do drobných věcí denního života. Ale hlavně jsem se dozvěděla něco pro mě důležitého a do té doby neznámého: že jsem Židovka, že babička je Židovka, máma i táta a také všichni příbuzní z máminy i tátovy strany a ze strany dědečka Bondyho. Byla to pěkná řádka lidí, z nichž,*

¹⁴⁴Dvůr Pachouň leží 4 km od Mnichova Hradiště. Nacházel se zde panský dvůr, kam se chodilo robotovat.

¹⁴⁵Vesnice Bukovina leží 5 km od Mnichova Hradiště. Nacházel se zde panský dvůr, kam se chodilo robotovat.

¹⁴⁶Rozhovor s J. Toušem, 29. 1. 2012, Archiv autora

¹⁴⁷Jana Renée Friesová. Nenarodila se v Mnichově Hradišti, ale měla zde prarodiče – babičku Františku Bondyovou – Siegrovou a nevlastního dědečka Jana Siegra. V Mnichově Hradišti prožila dětství.

*až doposud vážených občanů, z mých milých strýců, tet, bratranců a sestřenic, Norimberské zákony udělaly rázem občany druhořadé*¹⁴⁸.

Konec tohoto poklidného soužití přišlo koncem roku 1938.

Problémem, který se objevil po zabrání oblastí tzv. Sudet, byla imigrace do okleštěné republiky. Mnoho migrantů městem procházelo, někteří zůstali v Mnichově Hradišti. Ve městě se celkem usadilo k 26.1.1939 280 uprchlíků¹⁴⁹.

Pomoc měla přijít i ze zahraničí. Angličané nabídli, že v Mnichově Hradišti postaví domy pro emigranty¹⁵⁰.

Mnoho emigrantů ze zabraných území bylo židovského vyznání¹⁵¹. Objevují se žádosti o pomoc souvěrcům, dochoval se dopis Marie Folgerové o poskytnutí světnice v obecním domě¹⁵²

O tom, jak nejen Židé, ve městě prožívali Mnichovskou dohodu, odstoupení oblastí tzv. Sudet nacistickému Německu a následně vpád německé armády do vnitrozemí a vjezd německé posádky do Mnichova Hradiště se můžeme dozvědět opět z knihy J.R.Friesové, kdy o 15. 3. 1939 prohlašuje že: „... vstup německé armády do Mnichova Hradiště 15. 3. 1939 vnímám již velmi přesně jako národní i osobní tragédii a ohrožení. Prožívám zoufalství se svou rodinou, stejně jako s lidmi v městečku a s dětmi ve škole“¹⁵³.

Okupace okleštěného území Čech 15. 3. 1939 nesla většina obyvatel Mnichova Hradiště velmi těžce, lidé byli připraveni bojovat.

¹⁴⁸ Jana Reneé Friesová, Pevnost mého mládí, s. 24

¹⁴⁹ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, s. 485

¹⁵⁰ „Anglická mise postaví v Mn. Hradišti tábor pro uprchlíky“, Pojizerské listy, 13. 12. 1938, r. 53, č. 49, s. 2

¹⁵¹ Více o problematice židovských uprchlíků z oblasti tzv. Sudet in: Kateřina Čapková, Michal Frankl, Nejisté útočiště, Praha – Litomyšl, 2008

¹⁵² AŽM v Praze, f. Mladá Boleslav, i. č. 199 13

¹⁵³ Jana Reneé Friesová, Pevnost mého mládí, s. 13

Zřízení protektorátu lidmi otřásl. Nevěřili tomu, co se děje. Jak vzpomíná pan Touš, mobilizace roku 1938 rezonovala celou společností, projíždějící armáda mobilizovala místní občany, nechtěli se podvolit nacistickému diktátu¹⁵⁴.

Je těžké odhadovat, co si o politických změnách mysleli místní Židé, lze předpokládat, že se děsili budoucnosti. Jistě neměli tušení, že většina z nich se do Mnichova Hradiště po odjezdu už nikdy nepodívá.

Zámožnější rodiny ještě před okupací zvolili prozíravě emigraci. Což se týkalo části rodiny Kompertů, či Poláčků¹⁵⁵.

Soudní rada Sieger¹⁵⁶ se snažil svou rodinu ochránit tak, že nevlastní dceru adoptoval¹⁵⁷.

Mnoho tehdejších Židů se domnívalo, že když se nechají pokřtít, nebude se s nimi zacházet jako s Židy, nýbrž jako s křesťany. Ale pro nacistický režim nebylo důležité náboženství, nýbrž rasa, tudíž tyto „novokřtěnce“ změna náboženství nezachránila¹⁵⁸.

O něco lepší situace nastala v případě smíšených manželství a dětí v nich narozených. Pokud se manželé nerozvedli, nebyli posláni do prvních transportů. Díky tomu v Mnichově Hradišti mohli zůstat i po přesunu Židů do Mladé Boleslavi například manželé Siegrovi¹⁵⁹.

Stejně jako v celém Protektorátu i v Mnichově Hradišti byli Židé pouze trpění obyvatelé, ne plnoprávní občané.

¹⁵⁴ Rozhovor s J. Toušem, 29. 1. 2012, Archiv autora

¹⁵⁵ Blanka Rozkošná, Židé v Mnichově Hradišti a okolí, 2011, s. 34

¹⁵⁶ O oblíbenosti soudního rady Siegra svědčí i dobový tisk, který oznamuje, že soudní rada jde do penze, vyzdvihuje jeho dobré vlastnosti, jeho službu úřadu. MMMH, Pojizerské listy, r. 54, č. 15, str. 2 !!

¹⁵⁷ Jana Reneé Friesová, Pevnost mého mládí 1997, s. 46,

¹⁵⁸ Více o této problematice in: Kolektiv autorů, Židovská menšina Za Druhé republiky, s. 108 - 117

¹⁵⁹ Jana Reneé Friesová popisuje, jak její prarodiče až do udání a zatčení pobývali v Mnichově Hradišti. Jana Reneé Friesová, Pevnost mého mládí, 1997, s. 78

lhned po zřízení Protektorátu na ně začalo platit množství restrikcí. Například mohli nakupovat pouze v určitý čas, nesměli do zámeckého parku¹⁶⁰, do městských parků, na sportovní akce, do divadla, do kina¹⁶¹.

5.5. Osudy Židů z Mnichova Hradiště po roce 1940

Židé z Mnichova Hradiště byli nuceni se roku 1940 vystěhovat z města a po další tři roky přebývali v Mladé Boleslavi na hradě.

Židé si část svého movitého majetku mohli vzít s sebou do Mladé Boleslavi. Avšak kvůli kapacitě hradu, který stěží pojal Židy z mnichovohradištska a bělska, museli svůj majetek nechat uskladnit mimo budovu hradu.

Sklad, ve kterém byl nábytek uložen, si Židé museli platit. Jednou, či dvakrát do měsíce měli s četníky možnost nábytek zkontrolovat¹⁶².

Proti nařízení o vystěhování bylo možno se odvolat, této možnosti však v Hradišti využila pouze Pavlína Hellerová, i ta byla později zařazena do transportu směr Terezín.¹⁶³

Roku 1940, krátce před vystěhováním do Mladé Boleslavi, došlo k soupisu židovského majetku v Mnichově Hradišti.

Touto problematikou se podrobně a precizně věnovala Blanka Rozkošná ve své knize Židé v Mnichově Hradišti a okolí. Podařilo se jí sepsat veškeré Židy žijící ve městě a u většiny z nich pak dohledat jejich osudy: „...*Bohuslav Deutsch, narozený 23. 1. 1885, který byl odvezen z Mladé Boleslavi do Terezína a pak hned dále dne 20. 1. 1943 do Osvětimi. Stejnou cestu musela postoupit jeho manželka Olga Deutschová, narozená 7. 7. 1892, syn Zdeněk, narozený 20. 5. 1922, a syn Pavel, narozený 16. 12. 1929. Nikdo z nich válku nepřežil.*

¹⁶⁰ Jana Reneé Friesová vzpomíná, jak se na bráně zámeckého parku objevila cedule „Židům nepřístupno“. Jana Reneé Friesová, Pevnost mého mládí, s. 51

¹⁶¹ Více o restrikcích proti Židům v době Protektorátu Čechy a Morava in: Kolektiv autorů, Židé – dějiny a kultura, s. 61 - 65

¹⁶² Blanka Rozkošná, Židé v Mnichově Hradišti a okolí, s. 36

¹⁶³ Blanka Rozkošná, tamtéž, s. 37

Majitelem domu čp. 234 byl Ludvík Deutsch, narozený 7. 5. 1902, který byl odvezen transportem Cm z Mladé Boleslavi do Terezína dne 16. 1. 1943 a pak hned 20. 1. 1943 z Terezína do Osvětimi, válku nepřežil.

Roku 1940 tu bydlela také Eliška Deutschová, narozená 1902, o jejímž osudu není nic známo, ale mezi těmi, kdo nepřežili, zapsaná není.

Žila tu společně se synem Jiřím Deutschem, narozeným 9. 6. 1928, který byl odvezen transportem Cm z Mladé Boleslavi do Terezína dne 16. 1. 1943 a pak hned dále 20. 1. 1943 z Terezína do Osvětimi, válku nepřežil.

Druhý syn František Deutsch, narozený 24. 2. 1926, byl odvezen dne 2. 7. 1942 transportem z Prahy do Terezína a z Terezína dne 8. 9. 1942 do Malého Trostince, kde byl zavražděn.

Vilemína Deutschová obývala v domě čp. 234 jednu podkrovní místnost. Narodila se 22. 3. 1877, transportem Cm byla odvezena z Mladé Boleslavi do Terezína 16.1.1943 a z Terezína 15. 12. 1945 do Osvětimi.

Válku nepřežila. V domě čp. 770 bydlela v nájmu Marie Folgerová, narozená roku 1904, a Richard Metzl, narozený roku 1893, nebo 1873, o jejichž osudu není nic známo. Kamila Metzlová, narozená 25. 10. 1901, která žila v domě s nimi byla odvezena transportem Cm z Mladé Boleslavi do Terezína dne 16. 1. 1943 a pak hned dále 20. 1. 1943 do Osvětimi. Válku nepřežila.

Majitelkou domů čp. 332 a 745 byla Anna Friesová, o jejímž osudu není nic známo, z rodiny přežila Jana Renée Friesová, která napsala vzpomínky nazvané Pevnost mého mládí...transporty do vyhlazovacích táborů přežila společně s matkou, osvobození se dočkala v Terezíně.

V domě čp. 837 bydlela v nájmu Matylda Hodikova, narozená 1. 11. 1891, která byla odvezena transportem Cm z Mladé Boleslavi do Terezína dne 16. 1. 1943 a pak hned dále jela 20. 1. 1943 do Osvětimi, válku nepřežila.

O osudu její dcery Dagmar, narozené roku 1922, a syna Jindřicha, narozeného 1928, není nic známo. Roku 1940 v domě čp. 782 bydlel Morizt Metzl , narozený roku 1864,

Eliška Metzlová, narozená 1878 a Růžena Metzlová, narozená roku 1920. O jejich osudu není nic známo, ale mezi těmi, kdo nepřežili zapsáni nejsou.

Roku 1940 v domě čp. 58 v bytě skládající se z kuchyně a jednoho pokoje žil Julius Nettel, narozený 26. 2. 1885, společně se sestrou Irmou Nettlovou, narozenou 13. 7. 1887. Oba byli odvezeni transportem Cm z Mladé Boleslavi do Terezína 16. 1. 1943 a pak hned dále 20. 1. 1943 do Osvětimi. Ani jeden z nich nepřežil.

V nájmu v domě čp. 786 bydlela Žofie Neumannová, narozená roku 1887, o jejímž osudu není nic známo.

V domě čp. 381 bydlel v nájmu Emil Pick, narozený roku 1900, s manželkou Josefou, narozenou roku 1899, o jejichž osudu není nic známo.

V domě čp. 513 bydlela roku 1940 v nájmu v bývalém fotoateliéru Elfrieda Pinkulsfeldová, o jejímž osudu není nic známo.

Vlastníkem domu čp. 646 byla Eleonora Poláková, narozena 17. 3. 1876, která byla odvezena transportem Cm z Mladé Boleslavi do Terezína dne 16. 1. 1943, 15. 12. 1943 byla odvezena dále do Osvětimi, válku nepřežila.

Ve společné domácnosti s Eleonorou Polákovou bydlel Rudolf Silberstein, narozený 12. 9. 1881, který byl odvezen transportem Cm z Mladé Boleslavi do Terezína dne 16. 1. 1943, 6. 9. 1943 byl odvezen dále do Osvětimi, válku nepřežil.

Stejnou cestu musela podstoupit i jeho manželka Julie Silbersteinová, narozená 2. 3. 1877, která válku rovněž nepřežila.

Majitelem domu čp. 100 byl Otomar Reinhold, narozený roku 1874 se ženou Marií. O jejich osudu není nic známo.

V domě čp. 527 bydlela v nájmu Elsa Rosenthalová, narozená 28. 2. 1879, která byla odvezena transportem Cm z Mladé Boleslavi do Terezína 16. 1. 1943 a pak hned dále 20. 1. 1943 do Osvětimi.

Její sestra Štěpánka Rosenthalová, narozená 15. 4. 1892, musela jet společně s ní. Ani jedna válku nepřežila.

Dům čp. 308 vlastnila Františka Sehurová z Hlinska, o jejímž osudu není nic známo. Majitelkou domu čp. 80 byla Františka Siegrová, narozená 11. 3. 1875, ... byla odvezena do Terezína a odsud dále 3. 6. 1944 do Osvětimi, válku nepřežila.

Roku 1940 tu bydlela v nájmu ještě Pavlína Hellerová, narozená 25. 5. 1874, která byla odvezena transportem z Prahy 14. 12. 1941 do Terezína, dále pak dne 19. 10. 1942 do Treblinky, kde byla zavražděna v plynové komoře.

O osudu jejího synovce Ludvíka Hahna, narozeného roku 1906, který bydlel v Mnichově Hradišti společně s ní, není nic známo. Roku 1940 bydlela v domě čp. 545, který patřil jejímu bratrovi, soukromnice- vdova Berta Schreiberová, narozená 29. 8. 1884 v Košetících. Transportem Cm byla odvezena z Mladé Boleslavi do Terezína 16. 1. 1943, z Terezína byla odvezena 6. 9. 1943 do Osvětimi, válku nepřežila.

Dům čp. 376 vlastnili Richard a František Schulhofovi, o jejichž osudu není nic známo¹⁶⁴. Johanka Straková, narozená roku 1926, byla míšenkou I.stupně. Se svojí matkou, která nebyla židovského původu bydlela v domě čp. 38. Matka Marie Straková byla se svým mužem rozvedena. Dcera Johanka, původně bez vyznání, měla roky 1940 zapsáno vyznání katolické. O jejím osudu není nic známo.

V domě čp. 9 bydlel v nájmu Max Treister, narozený 8. 12. 1873, který byl odvezen transportem Cm z Mladé Boleslavi do Terezína 16. 1. 1943, dále pak musel nastoupit dne 15. 12. 1943 do transportu, který mířil do Osvětimi. JUDr. Marry Treisterová narozená 5. 7. 1904 byla odvezena transportem Cm z Mladé Boleslavi do Terezína dne 16. 1. 1943, do Osvětimi z Terezína odjela 20.1.1943. ani jeden z nich válku nepřežil...¹⁶⁵.

O tom, že se s Židy něco děje viděli i občané Mnichova Hradiště. Asi si však nebyli vědomi toho, co jejich ještě donedávna přátele a sousedy čekalo za peklo.

¹⁶⁴ Richard a František Schulhof v Mnichově Hradišti nebydleli. Richard Schulhof bydlel v Hlinsku. Oženil se s dcerou Alberta Abelese, díky čemuž se staral o Abelesovskou nadaci.

¹⁶⁵ Blanka Rozkošná, Židé v Mnichově Hradišti a okolí, 2011, s. 34 - 36

Odchod Židů z města je zaznamenán i v městské kronice. Zde najdeme zápis z 1. 7. 1940 s titulkem „Odsun Židů.“¹⁶⁶ Píše se, že kvůli zákonům o čisté rase byli postiženi i Židé v Čechách.

Kronikář zároveň dodává, že v Mnichově Hradišti, po odchodu Židů na Mladoboleslavský hrad, ve městě už žádný Žid není. Což není pravda, protože zde, až do svého zatčení, bydlela Františka Siegrová¹⁶⁷.

Kronikář zapsal i jména odsunutých Židů, avšak jen těch „hradištských“ a to v podobě příjmení, jména, v případě rodin jméno otce rodiny a počtu osob: „*Ludvík Deutsch s rodinou – 4 osoby, Moritz Metzl s rodinou – 4 osoby, Nettl Julius, Nettlová Irma, Pick Emil, Poláková – vdova po obchodníkovi, Straka Karel, obchod Hellerová, roz. Hahnová, vdova po obchod.*“¹⁶⁸.

Chybí zde například Židé, kteří se do města přistěhovali během Druhé republiky.

5.6. Židovský majetek, osud synagogy a školy

Majetek, který Židé v Mnichově Hradišti nechali, byl rozdělen, popřípadě rozprodán. Došlo i k prodeji synagogy a bývalé židovské školy.

Vybavení synagogy bylo, díky bohatosti Židovské náboženské obce v minulosti, velmi rozsáhlé a cenné.

Kvůli jednání o sloučení židovských obcí hradištské a boleslavské došlo v Mnichově Hradišti i k soupisu vybavení synagogy. Víme tedy, že se v ní nacházelo: *10 lavic šestimístných, 2 lavice třímístné, 1 lavice dvojmístná, 2 lavice jednomístné, jedna dřevěná dvoudvířková skříňka na stříbro, visací dřevěný pozlacený lustr na 30 svíček, 2 dřevěné pozlacené svícny na 31 svíček, 9 dřevěných pozlacených dřevěných svícňů na 5 svíček, 2 elektrická světla po 2 žárovkách, dřevěný svatostánek, dřevěný stůl před svatostánkem, 2 potahy na stůl před svatostánkem, jeden polštář na svatostánek, 8 Tór, 8 pláštů na Tóry, 2 mosazené svícny na 1 svíčku, 1 cínová pokladnička, 1 mosazná miska rozdělená na 3 díly, 1 mosazná nádoba oboustranná, 2 sedátka u svatostánku, 6*

¹⁶⁶ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, s. 514

¹⁶⁷ Jana Reneé Friesová, Pevnost mého mládí, 1997, s. 78

¹⁶⁸ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, s. 514

okenních záclon, 4 dřevěné tyče na nebesa, 1 dřevěná skříňka se zlacenou hvězdou, železné zábradlí, koberec dlouhý 7 metrů, koberec dlouhý 4 metry, koberec dlouhý 2,5 m a koberec malý u svatostánku. Na kůru byly varhany, 6 místná lavice, 4 místná lavice, 7 závěsů potažených látkou, poškozený dřevěný rám, dřevěný pozlacený svícen na 5 svíček, dřevěný pozlacený svícen na 2 svíčky a skříň na roucha.

V předsíni bylo měděné umyvadlo, rezervoár na vodu s kohoutkem, rituální špalek, dřevěná pokladnička, dřevěná černá tabule, petrolejová lampa, elektrické světlo na 1 žárovku, skříňka na elektroměr, plivátko, rohož na obuv a čistič obuvi. Kromě toho se v synagoze nacházely obřadní stříbrné předměty: stříbrná lampa na věčné světlo, 2 stříbrné 5 ramenné svícny na svatostánek, stříbrná koruna, 1 větší stříbrná miska rozdělená na 3 díly, 1 menší stříbrná miska rozdělená na 3 díly, 4 ukazovací stříbrné ručičky s řetízem, 2 stříbrné špičky na Tóru, 1 stříbrná miska, 1 stříbrný pohár, 8 stříbrných pozvánek, 2 velké stříbrné závěsné štíty, 4 stříbrné horní závěsy na Tóru a jeden roh (šofar).

Ve skříni na kůru byly 3 polštáře na svatostánek, 10 horních závěsů na svatostánek (kaporet), 2 pláště – jeden černý a jeden bílý, jeden černý plášť s rukávy, 1 bílá čepička, 1 modrá nebesa s hvězdami, 11 velkých plášťů na Tóru, 2 malé pláště na Tóru, 2 polštáře nenaplněné, 4 malé přikrývky, 2 rezervní závěsy ke svatostánku, 2 přikrývky na svatostánek a 2 draperie. V márnici byl pohřební vůz, nosítka a přehoz¹⁶⁹.

Synagoga byla zbavena veškerého vybavení a nabídnuta k prodeji, stejně tak i bývalá židovská škola. Oba objekty zakoupil roku 1941 továrník Götzl.

Školu nechal zbourat a do místa, které několik staletí v Mnichově Hradišti sloužilo jako centrum židovského náboženství a kultury nechal uskladnit uhlí.

¹⁶⁹ Blanka Rozkošná, Židé v Mnichově Hradišti, 2011, s. 50 - 51

Celkově za školu a synagogu zaplatil 22 000 Korun.¹⁷⁰ O rok později pak byla synagoga částečně srovnána se zemí, bylo zanecháno pouze obvodní zdivo. Prostor vytvořený mezi zbytky zdí sloužil jako smetiště¹⁷¹.

Tehdejší tisk nás o tom, co se dělo se synagogou informuje takto: „*Na jejich místě/ tj. školy a synagogy/ postaví se nový tovární trakt budov. Je v tom určitý symbolismus, že na místech starých proklatých budov ve kterých mělo sídlo jen židovské čachrářství, cizí a nepřátelské všemu lidskému a národnímu, vyvstanou budovy z nichž místo židovského hlasu zazní píseň poctivé práce*“.¹⁷²

5.7. Rodina Františky a Jana Siegra

Vyhrocené situace během Druhé světové války ukázaly pravý charakter lidí, ať už v dobrém, či ve zlém.

Františka Siegerová - Fantová, díky svému manželovi mohla zůstat v Mnichově Hradišti i po odsunu Židů do Mladé Boleslavi.

Z Mnichova Hradiště se snažila své rodině, která byla odvezena do Terezína pomoci, hlavně balíčky s jídlem.

Tohoto si všimnul jeden hradištský občan a Františku Siegrovou a její manžela Jana Siegra udal. „*Musel to být někdo, kdo dobře zná náš byt. Posílají Židům potraviny do koncentráku. Mají zásoby. Ta stará Židovka stála na pavlači u kuchyně a nadávala na Velkoněmeckou říši a proklínala Hitlera*“.¹⁷³

V jejich domě v ulici 1. Máje udělalo gestapo razii. Ve zdvojeném stropu v koupelně našli skryté zásoby¹⁷⁴.

Františka Siegrová byla intervenována v Mladé Boleslavi na gestapu, brzy poté došlo i k zatčení Jana Siegra, ten byl nakonec 1. května 1944 zastřelen na Pankráci¹⁷⁵.

¹⁷⁰ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, s. 532

¹⁷¹ Helena Průšková, Můj dům, můj hrad, 2006, s. 119

¹⁷² „*I připomínky na Židy mizí*“, Pojizerské listy, 13. 3. 1942, r. 57, č. 20, s. 2

¹⁷³ Jana Reneé Friesová, Pevnost mého mládí, 1997, s. 78

¹⁷⁴ Jana Reneé Friesová, tamtéž, s. 78

¹⁷⁵ Jana Reneé Friesová, tamtéž, s. 51

Ale během války se našli i lidé stateční, ochotní riskovat vlastní bezpečí, kteří se v rámci svých možností snažili pomoci. Jedním z těchto lidí byl náměstek starosty, František Dvořák.

Ten dne 21.12 1940 napsal dopis: „*Potvrzujeme, podle protokolů o schůzích městského zastupitelstva v Mnichově Hradišti, že otec pana Viléma Bondyho, nyní adoptovaného Siegra, pan Adolf Bondy, obchodník v Mnichově Hradišti, byl od roku 1905, až do své smrti roku 1916 členem obecního zastupitelstva v Mnichově Hradišti v němž byl velmi činným a býval také členem školní rady.*

Byl české národnosti, vystupoval vždy jako Čech a také při sčítání přihlásil sebe, svoji manželku a děti Viléma a Annu k české národnosti. Pokud je zde známo, stýkal se vždy s českou a árijskou společností, ve které byl vítaným společníkem¹⁷⁶.

5.8. Poslední zápis v knize odstěhovaných

Naposledy se židovská příjmení v hradištských zápisech objevila roku 1942, kdy se mezi odstěhovanými objevují Kompertovi. Žádný z pamětníků si však nevzpomíná, že by se některý z nich ve městě skutečně fyzicky objevil, spíše šlo o to, aby byly v pořádku knihy přistěhovalých a odstěhovaných¹⁷⁷.

5.9. Místní tisk o Židovských spoluobčanech

Dne 18. 2. Roku 1942, tedy v době, kdy už v Mnichově Hradišti žádný Žid nepobýval, vyšel v časopise Věc československá článek. „*Konečně bylo Mnichovo Hradiště odžidovštěno. Co Žid, to vykořisťovatel. Žid okradl dělníky, zavřel továrnu a zmizel¹⁷⁸.* Tento článek podrobně a velmi pejorativně mapuje osudy Židů v Mnichově Hradišti. Musel ho napsat člověk znalý místních poměrů, který věděl detaily o městu.

Podívejme se na text podrobněji: „*V těchto dnech zmizel z Mnichova Hradiště poslední Žid. Byl to Julius Netti, který byl poslán za svými soukmenovci, aby se také jednou živil prací vlastními rukou.*“

¹⁷⁶ Blanka Rozkošná, Židé v Mnichově Hradišti a okolí, 2011, s.

¹⁷⁷ SOKa MB, f. Okresní úřad Mnichovo Hradiště, i. č. 31, Protektoratsangehörigkeit,

¹⁷⁸ *Konečně je Mnichovo Hradiště odžidovštěno*, Věc československá, 13. 2. 1942

Dle pana Fanty byl Julius Nettl za války nasazen ve Lhoticích na zemědělské pomocné práce¹⁷⁹, předtím se živil jako účetní.

„Nejvíce Židů žilo v Mnichově Hradišti v 18. a 19. Století. Třebaže vždycky tvořili jen menší zlomek počtu obyvatelstva, ovládali obchod, průmysl a tím všečen život ve městě.“ Nejvíce Židů v Mnichově Hradišti žilo v druhé polovině 19. století, před tím byl jejich počet omezený, mmj. i kvůli familiantským zákonům.

Díky své pili se během 19. století vypracovali a ve městě vlastnili mnohé závody¹⁸⁰, ale nemůžeme říct, že by ovládali veškerý život v Mnichově Hradišti, nacházely se tam i mnohé jiné továrny a závody jako například Waldsteinský cukrovat, Bujjatiho továrna, Fritschova tiskárna, či Kopalova sklárna.

„Průmysl byl jen v Židovských rukou. Roku 1885 založil Žid Kompert továrnu na obuv, ale z vypočítavosti dával více práce řemeslníkům do domu.“ Opět je tvrzení novináře nepravdivé. Počátky obuvnické firmy v Mnichově Hradišti jsou spojeny se jménem Efraima Komperta a rokem 1852¹⁸¹. Částečně se práce dávala dělníkům domů, ale když Kompertovi postavili továrenskou budovu, většina z pracovníků byla soustředěna v ní.

Zlomový byl rok 1889, kdy majitelé továrny vybavili moderními stroji a tím byla domácí práce zrušena.¹⁸²

„Později v druhé hradištské továrně vyráběl Žid Poláček krém na obuv. Třetí továrna patřila rovněž židům – Mendl a synové v ní vyráběli likéry. Velkoobchod s rákosím¹⁸³ ovládal Žid Iserstein, největší obchod se střížním zbožím měli Hahn a Korbeles, železářský Abeles.

¹⁷⁹ Rozhovor s Jaroslavem Fantou, 11. 12. 2012, Archiv autora

¹⁸⁰ Největší byly továrny rodin Kompertů, Poláčků a Brillů.

¹⁸¹ Blanka Rozkošná, Židé v Mnichově Hradišti a okolí, 2011, s. 56

¹⁸² MMMH, Obuvník, 25. 11. 1906, Příspěvek k historii průmyslu obuvního v Mnichově Hradišti

¹⁸³ Mnichovo Hradiště a hlavně pak sousední město Bakov nad Jizerou byly proslavené výrobky z orobince.

Ve střížním zboží vedli jen Židé. Deutsch a jiní. Tedy všude, kde se daly vydělat peníze, byli Židé. Proto se Židům vedlo velmi dobře. Třebaže mnozí přišli do města s ranečkem a začali kupovat po vesnicích kůže a hadry.

Mnozí Židé se vypracovali, začínali jako malí obchodníci, výrobci a časem se stali velkými obchodníky a průmyslníky, ale to i díky své pílí a umu.

Jako příklad může sloužit již zmíněná rodina Kompertů, či Isersteinů¹⁸⁴.

„Staří občané se pamatují na zvláštní číslování židovských domů¹⁸⁵, Židé tu měli také svého rabína, a ovšem také synagogu, která teď padá pod ranami krumpáče, aby ustoupila užitečnějšímu objektu. Také svou školu a hřbitov měli.“

Paradoxně na místě synagogy vzniklo smetiště. Hřbitov v té době ještě ve městě stál.

„Začátkem 20. století pomalu Židů ubývalo. Staří vymírali a mladší buď své podniky výhodně prodali nebo pronajali a odstěhovali se většinou do Vídně, nebo do pohraničí.“

Ne všichni své podniky prodali, či pronajali, ale naopak je rozšiřovali, jako například firma František a Arnošt Kompertovi, kteří ještě počátkem 30. let přistavěli k továrně novou část¹⁸⁶ a za odchodem některých pak stojí lidská závist a nenávist, například za odchodem Poláčků z města, jak vzpomíná František Medník.¹⁸⁷

Mnoho hradištských Židů se odstěhovalo do Vídně, někteří z Kompertů do Teplic, do Berlína a to díky stále více expandující továrně. Do zahraničí jezdili navozovat obchodní kontakty.

„Ale i pak židovská menšina dovedla vládnout ve městě i v kraji. Neblahé vzpomínky má dělnictvo na Žida Neuburka, posledního majitele závodu. Neomezeným pánem v továrně byl Žid Glaser /správně Glasser poznámka JA/, postrach všech zaměstnanců. Glaser celý den jen nadával a honil dělníky jako psy.“

¹⁸⁴ MMMH, František Medník XIII, Vzpomínky, s. 45

¹⁸⁵ Židovské domy musely ze zákona být označeny římskými číslicemi, nebylo to nějaké specifikum Mnichova Hradiště.

¹⁸⁶ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, s. 367

¹⁸⁷ MMMH, František Mendík, Vzpomínky VI., s. 52 - 54

A tato ušlechtilá dvojice se postarala, že závod přes nespočetné intervence dělníků a obce byl roku 1935 zavřen a dělníci vyházeni na dlažbu, aniž by dostali náhradu za výpovědní lhůtu.“

Žid Glasser byl mecenášem Židovské náboženské obci v Mnichově Hradišti a po dva roky správcem židovského hřbitova¹⁸⁸.

O udržení závodu se snažili jak zástupci majitelů - Kompertů, tak zástupci města i zaměstnanců. Jenže krach továrny je nutno chápat v širších souvislostech.

Počátek třicátých let je doba Hospodářské krize, která tvrdě dopadla hlavně na exportní podniky. V Československu Kompertům silně konkurovala slibně se rozvíjející firma Tomáše Bati.

Pamětníci se nezávisle na sebe shodli, že Kompertovi, jako zaměstnavatelé byli dobří a korektní.¹⁸⁹

„...Stejně tak dovedl zmizeti pan ředitel Glaser i s penězi, které si v Hradišti nahospodařil okrádáním poctivých zaměstnanců.“

Otázkou je proč, z jakých důvodů Vítězslav Glasser utekl, zda-li to nebylo kvůli vzrůstajícímu antisemitismu v sousedním Německu?

„Takové vzpomínky má Mnichovo Hradiště na své Židy. Byli to jen vydřiduši, ani jeden z nich nepracoval. Tomu se snad naučí teprve nyní.“

Předválečné materiály i vzpomínky pamětníků¹⁹⁰ hovoří o Židech v trochu jiném světle, rozhodně ne s takto negativním nábojem.

Židé, když už ve městě nebydleli, stále přispívali na různé dobročinné účely, či figurovali jako sponzoři nejen Židovských spolků.

¹⁸⁸ Blanka Rozkošná, Židé v Mnichově Hradišti a okolí, 2011, s. 62

¹⁸⁹ Rozhovor s I. a Štěpánovými, 12. 12. 2012, archiv autora. Rozhovor s J. Toušem, 29. 1. 2013, Archiv autora

¹⁹⁰ Rozhovor s I. a Štěpánovými, 12. 12. 2012, archiv autora. Rozhovor s J. Toušem, 29. 1. 2013, Archiv autora. MMMH, František Mendík, Vzpomínky VI., s. 41 - 76

Roku 1935 Okresní péče o mládež v Mnichově Hradišti obdržela dary od Lusiy Poláčkové, v té doby už žijící v Praze, či Josefy Abelesové.¹⁹¹

„Vždycky byli cizím nepřátelským živlem, který se nedovedl přizpůsobit svému okolí. Proto si Mnichovo Hradiště oddychlo, když zmizel poslední příslušník Židovstva.“ Generalizace Židů v Mnichově Hradišti je nesmyslná, v době svého největšího rozkvětu byla komunita rozličná.

Od jedinců mluvících hlavně německy, po jedince, aktivně se zapojující do emancipačních snach Čechů.

Byli tam lidé konzervativní i liberální, Židé ortodoxní i Židé, pro něž již víra nebyla určující.

V první polovině 20. Století pak v Mnichově Hradišti žili Židé povětšinou souznící s českým hnutím a následně podporující Československý stát.

Mecenáši, kteří zakládali v Mnichově Hradišti nadace, nejen pro své souvěrce, ale i na podporu křesťanských spoluobčanů¹⁹². Dokonce si někteří během první republiky počestí jméno, jako například Hugo Pollatschek, který se začal psát Poláček.¹⁹³

5.10. Situace po válce

Mezi lety 1942 až 1945 nebylo o Židech v Mnichově Hradišti slyšet. Chod města plynul i bez jejich přítomnosti.

Po válce byl sepsán seznam obětí nacistické okupace z Mnichova Hradiště. Tento soupis je uchován v Městském muzeu v Mnichově Hradišti¹⁹⁴.

Vyčteme z něj, že celkem 7 občanů města (nežidovské víry) bylo popraveno. Jako poslední popravený je uveden soudní rada Jan Sieger.

¹⁹¹ „Kvitování“, Pojizerské noviny, roč. 52, č. 7, 12. 2. 1937, str. 6

¹⁹² Průšková, Můj dům, můj hrad, s. 121

¹⁹³ MMMH, František Mendík, Vzpomínky VI., s. 52

¹⁹⁴ MMMH, f. 2. světová válka, i. č. 3592

Druhá část listu pak obsahuje jména lidí, o kterých se neví, zda jsou živí, či po smrti. Skoro se shodují se jmény Židů uvedenými v kronice města, jako odsunutí z Mnichova Hradiště.

Jako první je uvedena Siegrová Františka, dále pak Metzl Moric 3 osoby, Nettel Julius 2 osoby, Deutsch Ludvík 4 osoby, Straka Karel 1 osoba, Poláková Eleonora 1 osoba, Hodíková Matilda 1 osoba, Deutsch Bohumil 4 osoby.

Chybí tedy Emil Pick, o kterém p. Touš vypověděl, že se do Hradiště vrátil a později se stal správcem kina¹⁹⁵.

V seznamu není uvedena ani Renée Friesová s matkou Hanou, které válku také přežily, ale nepatřily mezi občanky Mnichova Hradiště.

Renée Friesová se do města svého radostného dětství po válce vrátila. Díky ní se nám zachoval popis, co bylo v té době vcelku běžné.

Židé, opouštějící své majetky velmi často dávali nábytek, cennosti, jídelní servisy do úschovy svým známým v naději, že až se vrátí domu, dostanou toto vše bez problému zpátky.

Ne vždy se ale dočkali Židé bezproblémového přijetí od svých bývalých známých a přátel, kterým se zapůjčený majetek mezitím zalíbil, a ne vždy ho ochotně vraceli.

Jak takové shledání mohlo působit, nám ve svých vzpomínkách zanechala Jana Renée Friesová: „*Co pan H. ¹⁹⁶ asi chtěl? Výbavu pro své dosud malé děti? Obrazy? Truhly? Nevím. Většinu věcí stejně nedostal.*

Gestapo prý přijelo s nákladákem a všechno odvezlo. Když jsme s matkou nečekaně brzy po válce, v červnu 1945 vstoupily do bytu tohoto muže, visely na oknech jeho rodiny babiččiny záclony.

Třešně na stole byly v nám známé broušené míse. Tehdy jsme ještě nic o jeho provinění nevěděly, jen maminčino obočí se tázavě zvedlo.

¹⁹⁵ Rozhovor s J. Toušem, 29. 1. 2013, Archiv autora

¹⁹⁶ Nájemník v domě jejího dědečka, pravděpodobně ten, který prarodiče udal

„Ano, ano,“ koktal, „to nám dala paní babička ještě dávno před zatčením, byla to moc hodná paní... Víte, hodně jsme pro ni a vašeho dědečka udělali...“

Poděkovaly jsme. Máma ani já jsme nic nechtěly, tušily jsme, že to byly VĚCI, které především vedly k zatčení.

Roku 1945 a návratu do Mnichova Hradiště se dožil pouhý malý zlomek Židů. Místní komunita byla nenávratně vyvrácena.

Roku 1945 bychom ve městě už nenašli synagogu, jejíž vybavení bylo odvezeno, zbořena byla i bývalá židovská škola. Továrny stály, nesly však už jiná jména a i jejich účel byl změněný.

Jediné, co přečkalo nacistickou vládu, byl židovský hřbitov. Velký, vzácný, tichý zpovědník doby. Ale i jeho čas se chýlil ke konci.

6. Němci v Mnichově Hradišti mezi lety 1933 a 1945

6.1. Počátek 30. let

K německé národnosti se hlásících občanů v Mnichově Hradišti bylo velmi málo. K roku 1929 se uvádí celkem 64 osob německé národnosti¹⁹⁷. Často se jednalo o zaměstnance hraběte Waldsteina.

Němci si nikdy nevytvořili uzavřenou komunitu s vlastním spolkovým životem. Bylo to i z důvodu, že mnoho Němců žilo ve smíšených manželstvích a své němectví nedávali proklamativně najevo.

Dalo by se říci, že počátek 30. let 20. století se v Mnichově Hradišti nesl v klidném duchu. Němci, Češi, Židé vedle sebe koexistovali.

6.2. Kontakt se zněmčeným územím

České děti, učni byli posíláni do „zněmčených“ oblastí a naopak na Mnichovohradištsko dojížděly, v rámci výměnných pobytů, kvůli zdokonalení se v druhém jazyce, jejich vrstevníci z oblastí tzv. Sudet.

Častý byl kontakt s blízkými německými vesnicemi Krupá a Rokytá.

Že vztahy mezi domácími a návštěvou nemusí být zrovna idylická, nám prozrazují vzpomínky Františka Medníka¹⁹⁸, či Jana Touše¹⁹⁹. Oba dva vzpomínají na latentní animozitu, která se ve vyhraněných okamžicích živě projevila.

O jednom excesu mezi Němci a Čechy vypovídá i článek v Pojizerských listech z roku 1934. Hostinský z Jezové, František Wagner, přijel do města pro pivo do své hospody. Jenže, jak připomíná dobový tisk „*on v opičce zapomněl nějaký soudek na rampě*“, svou vinu nepřiznal a místo toho vynadal do českých psů vrátnému.

¹⁹⁷ Břetislav Chromec, Místopisný sborník Československé republiky, Praha, 1929

¹⁹⁸ O této problematice píše v kapitole ze zněmčeného pohraničí. MMMH František Mendík, *Vzpomínky IV.*, s. 75 - 83

¹⁹⁹ Rozhovor s J. Toušem, 29. 1. 2013, Archiv autora

Což samozřejmě vyvolalo negativní reakci mezi přítomnými Čechy. František Wagner byl za svá slova povolán k soudu²⁰⁰.

Určitá nevraživost mezi Mnichovým Hradištěm, tj. okresní obcí, s českou majoritou a Dolní Rokytou, obcí s převahou německého obyvatelstva je patrná i z dokumentů úřední povahy.

Svědčí o tom i „dopisová válka“ probíhající od poloviny 30. let, ohledně vydávání úředních vyhlášek. Starosta Dolní Rokyté Josef Bartosch je totiž vydával jen v němčině. Byl udán a do věci se zapojila Národní jednota severočeská.²⁰¹

Starosta Bartosch uznal svou chybu a slíbil nápravu²⁰². Situace se ale opakovala o tři roky později, roku 1938, starosta opětovně přiznal, že část oběžníků byla vydána jen v němčině²⁰³.

Na národnost se začalo poukazovat v případech, když došlo na nějaký skutek, za který byli občané Krupé, či Rokytá káráni.

Emotivně působí článek „*Němci vybijeli zvěř v Českém revíru*“. Několikrát je zmíněno, že Němci, fanatičtí střelci si ve svém, německém revíru zvěř vybili a nyní se obrátili na revír zvěří oplývající, revír český patřící české obci Horní Bukovině²⁰⁴.

Nelibě v Mnichově Hradišti nesli chování obcí Krupá, Rokytá, Jezová. Jejich postupný příklon k nacismu, který se projevoval i neuctíváním státních symbolů, či jejich nevyvěšováním na státní svátky.

28. 10. 1935 zmíněné obce nedodržely rozkaz úřadu v Mnichově Hradišti, který jim nařídil, aby vyvěsily vlajku v barvách republiky. Starostové namítali, že vlajky nemají. Jízlivě tisk dodává, že na jiné vlajky se však peníze našly²⁰⁵.

²⁰⁰ „*Hanobil českou národnost*“, Pojizerské listy, r. 49, č. 13, 30. 3. 1934, s. 5

²⁰¹ Národní jednota severočeská. Založena roku 1885 na podporu české menšiny v pohraničí.

²⁰² SOKa MB, f. Okresní úřad Mnichovo Hradiště, kn. 206, i. č. 613

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ „*Němci vybijeli zvěř v českém revíru*“, Pojizerské listy, r. 49, č. 42, XX.10.1934?

²⁰⁵ „*Loyalita našich Němců*“, Pojizerské listy, r. 50, č. 45, 8. 11. 1935

Časem docházelo k vyhrcování situace. Lidé jsou i souzeni za protičeské, protirepublikánské akce. Jako například Václav Köhler, který na poli v Horní Rokytě vztyčil tyč, na níž zavěsil plechy, na které namaloval hákové kříže. Postavil to tak, aby to procházející Češi již z dálky viděli. Nakonec byl souzen a odsouzen na 14 denní vězení a dvouletou podmínku²⁰⁶.

6.3. Změny po nástupu Adolfa Hitlera k moci

Naopak, v Mnichově Hradišti svátky adorující republiku, Tomáše Garrigua Masaryka byly mohutně slaveny a připomínány.

Ke zhoršení politické situace dochází od poloviny 30. let 20. století jako reakce na stav v Německu. Hitlerovo volání po čisté a nadřazené rase si našlo své posluchače i v Mnichově Hradišti.

Svědčí o tom i výsledky voleb do Poslanecké sněmovny z roku 1935. Celkem v Mnichově Hradišti bylo odevzdáno 2700 hlasů.

Němečtí sociální demokraté obdrželi 4 hlasy, Bund der Lanwirte 1 hlas, Němečtí křesťanští socialisté také dostali 1 hlas, Die Sudetendeutsche Partei K. Henlein 21 hlasů, Německá strana dlužníků 1 hlas²⁰⁷.

Tento volební výsledek koresponduje s všeobecnou náladou českých Němců v Československé republice. Roku 1935 při volbách do parlamentu získala strana Konráda Henleina 66 % hlasů od českých Němců²⁰⁸.

„Němčení“ v Mnichově Hradišti si ve vzpomínkách uchoval i Jan Touš. Popisuje, jak se u některých obyvatel změnilo oblékání, aby bylo více německé, jak začali hradišťští Němci hajlovat, prosazovat si vlastní školu²⁰⁹.

²⁰⁶ „Československý Hitler, Pojizerské listy, r. 51, č. 44, 30. 10. 1936

²⁰⁷ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, s. 404

²⁰⁸ Sládek, Němci v Čechách, s. 50

²⁰⁹ Rozhovor s J. Toušem, 29. 1. 2013, Archiv autora

Období mezi zářím 1938 a zřízením Protektorátu Čechy a Morava byl v Mnichově Hradišti plný zjitřených emocí²¹⁰. Jednání o osudu oblastí tzv. Sudet rezonovalo i v Mnichově Hradišti. Ve městě se pořádaly sbírky na obranu republiky a to s velkým úspěchem²¹¹.

Na schůzi, konané 22. 9. 1938 městská rada apelovala na vládu, aby se nenechala dotlačit k okleštění území. Dále pak vyzdvihovala češství, slovanství ve městě, vzpomínala na Tomáše Garrygua Masaryka a provolávala hold demokracii²¹².

Občané podporovali procházející vojáky československé armády.

Nálada byla napjatá. U většiny hradištských Němců byl znát jejich kladný vztah k probíhajícím změnám nastalým po Mnichovské dohodě.

Česko-Slovenský stát podepsal smlouvu s Německou říší, díky které by tito neloajální občané byli vyměněni s občany československými v Říši²¹³. V Mnichově Hradišti jsou místní Němci sepsáni, tento seznam je zachován v SOKa MB²¹⁴.

Díky němu víme, že v Mnichově Hradišti žilo 34 osob německé národnosti, často jde o ženy ze smíšených manželství, jak vypráví i pamětník Touš²¹⁵.

Paradoxně jsou v seznamu uvedeni i hradištsští Židé německé národnosti. Tato skupina občanů se ale jistě cítila bezpečněji v Československu, než v Německé říši, kde již Židé byli, po vyhlášení tzv. Norimberských zákonů, obyvateli „druhé kategorie“.

V seznamu je zahrnuta i Klára Syrovátková, manželka doktora Syrovátky, kterou za Němku nezávisle na sobě označili dva pamětníci²¹⁶. V seznamu by ale být neměla, protože v té době měla národnost manžela, tj. národnost českou²¹⁷.

²¹⁰ Rozhovor s J. Toušem, 29. 1. 2013, Archiv autora

²¹¹ „Dary na obranu státu“, Pojizerské listy r. 53, č. 36, 9. 9. 1938, str. 5

²¹² SOKa MB, f. Městský úřad Mnichovo Hradiště, kn. 25, schůze zastupitelstva ze dne 22. 9. 1938

²¹³ SOKa MB, f. Okresní úřad Mnichovo Hradiště, kn. 97, i. č. 953, smlouva o státním občanství

²¹⁴ SOKa MB, tamtéž, soupis občanů německé národnosti žijící v Mnichově Hradišti

²¹⁵ Rozhovor s J. Toušem, 29. 1. 2013, Archiv autora

²¹⁶ Rozhovor s J. Toušem 29. 1. 2013, Archiv autora. Rozhovor s I. a P. Štěpánovými, 12. 12. 2012, Archiv autora

²¹⁷ SOKa MB, f. Okresní úřad Mnichovo Hradiště, kn. 97, i. č. 953, vyšetřovací arch Kláry Syrovátkové

Pan Štěpán vzpomíná, jak těžce nesla vypuknutí války a že chtěla napsat Hitlerovi dopis, aby neválčil. Ale od tohoto kroku ji odradila rodina a církev²¹⁸.

Na tuto ženu si uchoval vzpomínky i pan Touš. Lidé na ní po válce ukazovali, protože manželka doktora musela zametat náměstí.²¹⁹

6.4. Problém Klokočky

Docházelo k radikalizaci nálad ve městě. Občané jen těžko nesli, že jimi často navštěvovaná a oblíbená obora Klokočka byla z přímluvy hraběte Waldsteina připojena k zabranému území²²⁰.

To ostře kontrastuje s vyprávěním Karla Albrechta z Waldsteina o jeho dědovi Karlovi Waldsteinovi. Ten ho popisuje, jako muže, který v Sudetech čechizoval²²¹, přispíval na obranu republiky²²², či chtěl rozvrátit SdP zevnitř²²³.

Waldsteinové ale už v Mnichově Hradišti v té době trvale nepobývali, za své sídlo si zvolili modernizovaný zámek Doksy²²⁴.

Zámek pak sloužil jako muzeum, dokonce se otvíral pro veřejnost²²⁵.

6.5. Druhá republika

Během Druhé republiky majoritní, česká společnost ostrakizovala ve městě jak Židy, tak i Němce. Každou skupinu z jiného důvodu. Na Židy dopadla celorepubliková antisemitská nařízení²²⁶. Němci pak byli bráni jako nepřítel, který se postaral o konec Masarykovsko-Benešovské První Republiky. Krátce po Mnichovu měly tyto dvě skupiny

²¹⁸ Rozhovor s I. a P. Štěpánovými, 12. 12. 2012, Archiv autora

²¹⁹ Rozhovor s J. Toušem, 29. 1. 2013, Archiv autora

²²⁰ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, s. 477

²²¹ Karel Albrecht Waldstein – Wartenberg, Tisíc let Valdštejnů v Čechách, s. 32

²²² Karel Albrecht Waldstein – Wartenberg, tamtéž, s. 53

²²³ Karel Albrecht Waldstein – Wartenberg, tamtéž, s. 45

²²⁴ Doksy, město v okrese Česká Lípa. Ve městě se nachází zámek, postavený v 16. století, přestavěný v 19. století. Do roku 1945 zde trvale žila rodina Waldsteinů.

²²⁵ Průvodce po Mnichově Hradišti z konce 30. let 20. století zve k návštěvě zámku a prohlídce jeho unikátních sbírek. Tento průvodce je uložen v MMMH, i. č.

²²⁶ Kolektiv autorů, Židovská menšina za Druhé republiky, 2007, s. 25 - 41

zakázáno účastnit se trhů²²⁷. Češi, zklamaní ze zabránění pohraničí upadají do letargie a skepse.

Naopak mezi některými hradištskými Němci jsou tyto změny přijímány velmi kladně a s nadšením, jak vzpomíná pan Touš²²⁸

6.6. Období okupace a emancipace Němců v Mnichově Hradišti

15. března, po 8. hodině ranní do města dorazili první příslušníci německé armády. Občané byli vyděšeni, nikdo netušil, co se děje²²⁹.

Armáda obsadila několik budov ve městě, včetně zámku a dívčí školy²³⁰. Z nařízení vlády začalo dvojjazyčné pojmenování úřadů, obchodů, komunikací²³¹.

Co si občané o okupaci mysleli, dokazuje i článek z časopisu Pojizerské noviny : „ *V okrese Mnichovo Hradiště, v obcích Bělá pod Bezdězem, Mnichovo Hradiště, Klášter n. Jiz. Bílá Hlína a Kněžmost, byly v posledních dnech německé nápisy místní nápisy protistátními a štvavými živly pomazány, neb učiněny nečitelnými. Zčásti byly tyto tabule nenávisťnými a protistátními poznámkami opatřeny a částečně také vyvráceny, nebo vůbec odstraněny. Nebudu mlčky trpěti podobná jednání rušící mírumilovné spolužití německého a českého lidu....*“²³²

Proto krajský hejtman zakázal noční vycházení a nařídil větší policejní dozor. Že toto nařízení nebylo ze strany lidu nikterak populární a byly snahy o jeho porušení, či nedodržování je patrné z upomínek, které byly zasílány.

Ještě v roce 1941 četnická stanice v Mnichově Hradišti se dozvěděla, že např. ve Strážišti mlynář neměl správné označení²³³.

Po obsazení zbytků oblastí Čech stupňovali svoji aktivitu i hradištsí Němci.

²²⁷ „Ústřední zpráva o schůzi městské rady v Mn. Hradišti“, Pojizerské listy, r. 53, č. 43, 4. 11. 1938, str. 2

²²⁸ Rozhovor s J. Toušem, 29. 1. 2013, Archiv autora

²²⁹ „Obsazení Mnichova Hradiště říšskoněmeckým vojskem“, Pojizerské listy, r. 54, č. 23, 21. 3. 1939, str. 2

²³⁰ Alena Benešová, Základní škola v Sokolovské ulici 1898 - 1998, 1998, s. 10

²³¹ „Orientační tabulky“, Pojizerské listy, r. 54, č. 35, 2. 5, 1939, str. 2

²³² „V zájmu klidu a pořádku“, Pojizerské listy, r. 54, č. 57, 13. 6. 1939, str. 2

²³³ SOKa MB, Okresní úřad Mnichovo Hradiště, kn. 206, i. č. 613

I přes jejich nepočetnost byli ve svých požadavcích velmi aktivní a úspěšní. Nejdříve došlo ke zřízení místní stranické organizace NSDAP a to během roku 1939²³⁴.

Předsedou stranické organizace se pak stal Karel Pilz. Své zastoupení museli mít Němci i v městské radě a zastupitelstvu. Tento post také obsadil Karel Pilz²³⁵.

Dalším požadavkem bylo zřízení školy, kde by se vyučovalo v němčině a výuka by probíhala s akcentem na správnou, tj. nacionálně-sociální filosofii.

Problémem, který se ihned po nadnesení tohoto požadavku vyjevil, byl ten, že chyběly prostory pro výuku. Muselo se proto uvolnit místo na radnici, kde se začalo vyučovat²³⁶.

Z moderního pohledu bychom mohli pochválit malé množství dětí ve třídách. I když tato situace nastala z důvodu malého počtu dětí do školy zapsaných. Do školy docházely i děti z okolí Mnichova Hradiště, jako třeba z městyse Bakova, vesnic Loukov a Podhradí.²³⁷

Některé matky úpěnlivě žádaly o zařazení svých potomků do této nově vzniklé třídy, aby jejich děti měly lepší uplatnění v budoucnosti²³⁸.

Válka město zasáhla zprostředkovaně. Skrze omezení, restrikce, které na místní občany dopadly.

Pořádaly se sbírky na pomoc válčící armádě. Ve městě bylo umístěno německé vojsko, později i Hitlerjugend²³⁹.

Na členy Hitlerjugendu vzpomíná i pan Touš. Jako na chlapce, kteří hajlovali, mluvili německy a nevěděl, kde se ve městě vzali, protože je neznal²⁴⁰.

²³⁴ „Úřední zpráva ze schůze Městské rady v Mnichově Hradišti“, Pojizerské listy, r. 54, č. 44, 2. 6. 1939, str. 2

²³⁵ „Úřední zpráva ze schůze Městské rady v Mnichově Hradišti“, Pojizerské listy, r. 54, č. 44, 2. 6. 1939, str. 2

²³⁶ SOKa MB, NSDAP MH, fascikl 1, dopis o zřízení německé školy v Mnichově Hradišti

²³⁷ Tento jev je parný z třídních knih, které jsou nyní uchovány v SOKa MB, NSDAP MH

²³⁸ Tamtéž, dopisy matek s prosbou o zápis jejich dětí do německé školy

²³⁹ MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, s. 610

²⁴⁰ Rozhovor s J. Toušem, 29. 1. 2013, Archiv autora

6.7. Rok 1945

V této rozjitřené a neklidné době se ale našli i lidé charakterní a milosrdní. Když Mnichovům Hradištěm procházela kolona německé armády, vezoucí i civilisty, z neznámých příčin jedna matka své novorozeně v Mnichově Hradišti opustila.

„Asi si říkali tomu dítěti tady nikdo nic neudělá, snad se o něho postaraj. Kvapně pak odjeli. Celý udýchaný jsem tu velkou novinku přiběhl říci mamince / tehdy jí bylo 35 let/.

Neznámé miminko, asi dvouměsíční, měla chudinka celé ocucané prstíčky z hladu. A tak ho maminka nejprve nakrmila, umyla a brečícího kloučka položila do čisté postýlky, v níž blahodárně usnul.

Ale co teď s ním? Rodiče napadla spásná myšlenka, říct o něm sousedům od naproti, Mojžíšovým, česko-německé rodině ze smíšeného manželství. Ti že jistě poradí, co dělat s nalezencem.

A opravdu kluka vychovali. Říkali mu „Úda“, neboť toto jméno měl původně napsáno na peřince. Stal se plnoprávným členem skromné rodiny. Chlapec zůstal v Mnichově Hradišti, oženil se zde, má děti a právě oslavil „abrahámoviny“...²⁴¹

Češi v Mnichově Hradišti už počátkem května roku 1945 nadšeně čekali na příjezd sovětské armády.

Díky poslechu rozhlasu věděli, že to bude již brzy. Začalo porušování protektorátních nařízení, byly strženy německé nápisy, dokonce někteří vyvěsili československou vlajku²⁴².

V kronice je popsáno, jaký němečtí vojáci ubytovaní v Mnichově Hradišti měli strach, jak se báli odplaty ze strany Čechů. Například když chodili vojáci do města, tak pouze ve dvou a po zuby ozbrojeni²⁴³.

²⁴¹ *Nalezenec*, Zpravodaj, roč. 3, č. 4, březen – duben 1994, str. 12- 13. Rozhovor s J. Toušem, 29. 1. 2013, archiv autora

²⁴² MMMH, Kronika města Mnichova Hradiště, s. 574

²⁴³ MMMH, Kronika města Mnichova Hradiště, s. 575

Místní velitel vojáků ještě ze zoufalství povolal posily, které na shromážděné Čechy na náměstí spustily salvu ze zbraní.

Nastalo zděšení, zapálení některých domů. Během večera ti bystřejší vojáci pochopili, že už je konec války a během noci z 5. na 6. května tajně opustili Mnichovo Hradiště.

Bylo to velmi rychlý útěk, dokonce posádka nechala na svém stanovišti oškrábané brambory²⁴⁴

Naplno se pět let potlačené emoce začaly projevovat během května 1945. Ze zbabělců a konfidentů se stali hrdinové a počali se i nevinným lidem mstít.

Atmosféra ve městě byla plna strachu a nenávisti. Dokonce zasáhla i malé děti. Ty si vyřizovaly účty se svými vrstevníky, kteří za války chodili do německé školy. Pan Touš vzpomíná, jak například po městě honili vrstevníka, který se provinil právě tím, že chodil do německé třídy²⁴⁵.

Ve městě došlo k několika zločinům spáchaných na Němce.

Jednalo se o Němce nehradištské, povětšinou vojáky, kteří prchali před postupující ruskou armádou.

Jeden exces je popsán pamětníkem jako příspěvek v časopise Zpravodaj: *„Jako jedenáctiletý jsem na fotbalovém stadionu sledoval odzbrojování německých vojáků. A tehdy revoluční garda jich vybrala asi kolem dvaceti, postavila je do řady před tribunami a zjišťovala, kdo z nich má na paži vytetované označení SS. Víím, že se k nim připleťl i Rakušan, prostý voják. V poslední chvíli si ho naštěstí někdo všimnul a zachránil mu tím život. Ostatní muži v uniformě viděli svítit jarní slunce naposledy. Nedaleko odtud, v parku pod rozhlednou, blízko Nedbalky, si museli vykopat hrob a byli tam postříleni. Další jsou pochováni u břehu Jizery, u „pánské plovárny“. Označení místa jejich skonu však nezůstalo utajeno²⁴⁶.*

²⁴⁴ MMMH, Kronika města Mnichova Hradiště, s. 576

²⁴⁵ Rozhovor s J. Toušem, 29. 1. 2013, Archiv autora

²⁴⁶ „Osudný den“, Zpravodaj, roč. 3, č. 4, březen – duben 1994, str. 11- 12

V kronice města se píše, jak se Češi chovali k odzbrojovaným vojákům, „*jak se zvláštní pozornosti dočkali essesmani, ..., a jak o pár facek nebyla nouze*“²⁴⁷.

A že incident na hřišti proběhl kvůli zpučnosti a neústupnosti německých vojáků, kteří odmítali odevzdat své zbraně, tudíž že nešlo o popravu, nýbrž sebeobranu²⁴⁸

Na jiné vyřizování si účtů s vojáky vzpomíná i pan Touš. Další vojáci byli postříleni za Mnichovým Hradištěm směrem na Hoškovice, na místě zvaném „Hrubý Kopec“. Údajně zde byli zastřeleni 2 vojáci prchající armády²⁴⁹.

A jak asi poslední dny války vnímali hradišští Němci? Ti, kteří byli označeni za Židy, byli odsunuti do Mladé Boleslavi již roku 1940.

U zbylých se počalo uvažovat co s nimi. Jejich oblečení bylo označeno páskou, aby každý na veřejnosti viděl, že se jedná o Němce.

Navíc byli nasazováni na různé práce, jako například zametání a úklid ve městě, či pomoc na statcích jak v Mnichově Hradišti, Haškově, či v blízkých obcích²⁵⁰. V Mnichově Hradišti vzniknul i seznam „zrádců a kolaborantů s Říši“, který je uchován v Městském muzeu²⁵¹.

Ten obsahuje celkem 27 jmen Čechů, obviněných ze spolupráce s Němci během období Protektorátu. Z těchto 27 osob byli pouze 4 prohlášeni za Němce a odsunuti do Německa²⁵², ostatní dostali tresty vězení, peněžní pokuty, veřejné pokárání²⁵³.

Je paradoxní, že místní představitel NSDAP ani nebyl dán do odsunu. V Mnichově Hradišti zůstal a jeho potomci ve městě žijí dodnes.

Díky tomu, že mnohá manželství byla smíšená, tak se do transportu lidé, označení v roce 1939 za Němce často nedostali a mohli v Mnichově Hradišti zůstat.

²⁴⁷ MMMH, Kronika města Mnichova Hradiště, s. 577

²⁴⁸ MMMH, Kronika města Mnichova Hradiště, s. 580

²⁴⁹ Rozhovor s J. Toušem, 29. 1. 2013, Archiv autora

²⁵⁰ Celkem bylo v obci o 400 obyvatelích nasazeno 20 Němců a to jako pomocná síla v zemědělství.

Obecní úřad Jivina, Pamětní kniha obce Jiviny, s. 191

²⁵¹ MMMH, f. 2. Světová válka, i. č. 3598

²⁵² MMMH, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, s. 584 - 585

²⁵³ MMMH, Okresní národní výbor Mnichovo Hradiště, Pololetní sjezd ONV MH, 1947, nepaginováno

Ve skutečnosti z města bylo odsunuto minimum Němců.

Jednalo se o jednotlivce. Podle dekretu č. 33/45 sb. Si často manželky německého původu, které si vzaly Čechy podávaly žádost o vrácení státní příslušnosti. Celkem, k roku 1946, bylo v okrese Mnichovohradištském podáno 430, zamítnuto jich bylo 162²⁵⁴.

Majetek Němců byl konfiskován. Jeho osudy se pak různí. Část věcí připadlo Městskému muzeu.

Z konfiskátů byl pro muzeum zakoupen i skoro nový fotoaparát²⁵⁵.

Největší konfiskovanou nemovitostí ve městě byl zámek Karla z Waldsteina. Zámek obsahoval unikátní sbírky porcelánu, delfské fajáns, starožitného nábytku, indické a orientální cennosti. Ty byly, hlavně díky kustodu muzea panu Toušovi zachráněny²⁵⁶. Horší to však bylo s předměty denní potřeby, jako třeba kuchyňským vybavením, peřinami apod.

Tyto věci, společně s dalšími konfiskáty byly vydraženy mezi místními, kvůli čemuž se ze zámecké kuchyně nedochovalo fakticky nic.

Ve všech pramenech se zmiňují Němci jako nepřátelé, jako cizí prvek v Mnichově Hradišti. Ale povětšinou se píše o německých vojácích, příslušníků Hitlerjugend, či Národních hostech, skoro vůbec v pramenech nevystupují Němci hradištsí.

Ti jsou zmíněni pouze v souvislosti zřízení německé školy, kam mimochodem docházely i děti místní honorace²⁵⁷, či se vznikem místní pobočky NSDAP.

I pamětníci se shodli, že Němci v Mnichově Hradišti /nežidovské víry/ byli povětšinou poblouznění představami o Velkoněmecké říši, časem však upadli do skepticismu a své němectví neprojevovali.

²⁵⁴ MMMH, Okresní národní výbor Mnichovo Hradiště, Pololetní sjezd ONV MH, 1947, nepaginováno

²⁵⁵ MMMH, inventární kniha muzea 1934 – 1959, rok 1945

²⁵⁶ MMMH, Kronika města Mnichova Hradiště, s. 579

²⁵⁷ SOKa Mladá Boleslav, f. NSDAP Mnichovo Hradiště, třídní knihy

Nejlépe je atmosféra května a června patrna ve slovech pana Touše. Kdy popisuje, že na Němce se dívalo skrz prsty, byli ponižováni nucenými veřejnými pracemi, brzy však napjatá atmosféra opadla a město se vrátilo ke svému rutinnímu životu.

7. Závěr

Mnichovo Hradiště bylo vždy, vlastně je až do současnosti malé, provinční město.

I přes svůj až venkovský charakter se v něm usadily a po mnohá staletí vedle sebe žily tři různé skupiny obyvatel.

Majoritní Češi a minoritní Němci a konfesně definovaní Židé, kteří se hlásili k oběma národnostem. Naučili se vedle sebe žít, spolupracovat, vytvářet si vazby.

Tím, že přes Hradiště vedla cesta mezi Prahou a Libercem, proudili přes město jak Němci, tak Češi. Velké národnostní rozbroje, snahy druhé, minoritní skupině uškodit, jako se tak dělo v mnohých jiných městech se v Mnichově Hradišti takřka neobjevují. Zajímavé je sledovat historii Židů v Mnichově Hradišti, která je vlastně projekcí historie Židovstva v Čechách.

Od prvních nespělých momentů, kdy ve městě nalezneme jen několik málo Židovských rodin, které později zažily ústrky ze strany státní moci a majitelů panství.

Židé původně žili po celém městě, ale v 17. století se museli sestěhovat do ghetta, které bylo odděleno od města řetězem. Tuto situaci ve své knize Hradý a zámky spatřené popisuje i Karel Kramerius²⁵⁸. Židovská obec měla vlastní samosprávu, bohatý kulturní a náboženský život.

Stejně jako v celém Českém království, i Židé v Mnichově Hradišti se během 19. století značně emancipovali. V polovině 19. Století, díky konci restriktivních opatření nastal obrovský boom komunity ve městě. Zdárně se rozvíjely jejich továrny, Židé začali participovat na chodu města, objevili se Židé v pozici mecenášů nežidovských spoluobčanů. Část Židů v Mnichově Hradišti také vystupovala jako podporovatelé českých emancipačních snah, díky čemuž byla například po Hugo Poláčkovi během První republiky pojmenovaná cesta v parku.

Názorně je příklad emancipace a rozvoje židovských podniků vidět na Kompertově továrně na obuv, která vznikla z malé ševcovské dílny, následně se pílí a kvalitními

²⁵⁸ Karel Kramerius, Putování po českých hradech, Scriptorium, 2010, s. 301 - 303

produkty prosadila, získávala ceny na světových výstavách. Jako například na výstavě v Paříži roku²⁵⁹

Tato továrna zaměstnávala několik set lidí, což ji činilo jedním z největších zaměstnavatelů na Mnichovohradištsku. Ne nadarmo se Mnichovu Hradišti přezdívalo ševcovské město.

Její konec roku 1934 městem silně rezonoval. Byly snahy o obnovení výroby. Ta se však znova rozjela až roku 1939.

Od počátku 20. století probíhal další obecný rys pro mnoho židovských komunit na malých městech a to odchod mohovitých Židů z maloměsta, tj. z Mnichova Hradiště do velkých měst. V našem konkrétním případě Židé nejčastěji se přestěhovali do Prahy, Vídně, Teplic a Berlína.

Kvůli odchodu bohatých Židů z města komunita skomírala, nebyla schopna ani udržovat si stálého rabína. Židé již v tuto dobu nežili soustředěni v ghettu, ale byli rozmístěni po celém městě, i když se stále současná Havlíčkova ulice nazývala Židovskou.

I přes tyto špatné poměry se snažila komunita fungovat, vyučovat děti náboženství, pořádala kázání v synagoze, do města dojížděl rabín z Mladé Boleslavi. I když komunikace s mladoboleslavskou Židovskou náboženskou obcí nebyla bezproblémová.

Naprostá destrukce židovské komunity v Mnichově Hradišti byla svázána s obdobím Protektorátu Čechy a Morava. V Mnichově Hradišti v té době žili jak Židé ve městě po generace, či dlouhá léta usazení, tak zde přebývali i Židé, kteří utekli ze zabraného pohraničí.

Skoro všechny ale stihl stejný osud. Nejdříve byl sepsán jejich majetek, následně jim bylo nařízeno, že se musí z Mnichova Hradiště vystěhovat a odejít do Mladé Boleslavi. V Mnichově Hradišti pak zůstali pouze Františka Siegrová a to díky tomu, že její manžel byl „árijského původu“.

²⁵⁹ MMMH, f. Továrny, Obuvník, 25. 11. 1906, Příspěvek k historii průmyslu obuvního v Mnichově Hradišti

Dále pak Pavlína Hellerová, která se odvolala proti tomuto rozhodnutí a chovankyně chorobince Olga Poláčková, která nebyla schopna transportu do Mladé Boleslavi. Olga Poláčková byl poslední člověk pochovaný na místním židovském hřbitovu. Od té doby hřbitov chátral.

Ostatní hradišští Židé přežívali na hradě /bývalých kasárnách/ v Mladé Boleslavi. Mohli si s sebou vzít část movitého majetku, ten jim byl uschován v Mladé Boleslavi a jednou, či dvakrát do měsíce měli nárok ho, pod četnickým dozorem, zkontrolovat.

Absurdně působí fakt, že přesun do Mladé Boleslavi, i uskladnění majetku si museli Židé platit sami. Pověštinou hradišští Židé zůstali v Mladé Boleslavi až do ledna roku 1943, kdy počaly transporty do Terezína a z Terezína do Osvětimi, kde na ně čekala smrt.

Do Mnichova Hradiště se vrátila pouze „nehradišťačka“ Jana Reneé Siegerová se svojí matkou a Karel Pick. Žádný jiný z hradišských Židů se nedočkal konce války.

Už v roce 1942 byla zbourána synagoga. Budova stará, velmi bohatě vybavená. Na jejímž místě vzniklo smetiště. Dobový tisk nás informuje, jak budova, sloužící k židovské věci padla, a na jejím místě vznikla užitečnější plocha. Ve stejném roce byla zbourána i budova Židovské školy.

Roku 1942 se v novinách /Věc československá, Pojizerské listy/ objevily hanlivé a nepravdivé články, které informovaly své čtenáře, že Mnichovo Hradiště bylo „odžidovštěno“, že už ve městě žádného Žida nenajdeme. Tyto články vyznívaly silně urážlivě vůči Židům, popisovaly je jako vykořisťovatele, prvek cizí v Mnichově Hradišti, vystupující proti Čechům.

Město mezi lety 1942 až 1945 bylo bez židovské populace. Navráťivší Židé – tj. Pick v Mnichově Hradišti už zůstal a integroval se. Jana Reneé Friesova – Siegrová se také do města vrátila, ovšem co jí čekala, čeho byla svědkem bylo popsáno v práci.

Bohužel situace, kdy Židé ukryli svůj majetek u sousedů, kamarádů a po návratu z koncentračního tábora jim tento majetek nebyl vrácen, či s navrácením měli velký problém, byl běžný.

Po roce 1945 nebyla už samostatná Židovská obec v Mnichově Hradišti obnovena. Z bohaté historie Židovské obce v Mnichově Hradišti tak vlastně nezůstalo zachováno do dnešní doby nic. Na továrny se zapomnělo, budovy již nyní nestojí, jediné, co mohou Mnichovohradišští občané dnes z židovských památek vidět, jsou náhrobky, které byly částečně z hřbitova shozeny do Jizery. Je to jen kousek od místa, kde se malá Jana Reneé Friesová se svým „árijským“ dědečkem a Židovskou babičkou učila plavat.

Naprosto nedůstojný osud potkal další židovské náhrobky. Už nebyl, kdo by se o hřbitov staral, navíc bránil dalšímu rozrůstání města. Takže se náhrobky využily „*do základů domů. ... například z jednoho z nich byla v zahradě u domu zhotovena deska k jídelnímu stolu. Náhrobní kameny, které se nehodily, trčely ze země nebo se po nich šlapalo. Protože nepůsobily dobře, měly být nápisy na jejich torzech osekány. Ale kámen odolával, takže byly alespoň zasypány hlínou*“²⁶⁰. Pomník upomínající Židovský hřbitov s pěti torzy náhrobků byl zřízen až roku 2004.

Zajímavá je i historie Němců v Mnichově Hradišti.

Mnichovo Hradiště se profilovalo po celou svou skoro 800 letou historií jako ryze české město, Němci zde byli pouze minoritou.

Otázkou je, jaká byla situace při osidlování Mnichovohradištska. Ale již z nejranějších dob, díky jménům občanů města, je možné se domnívat, jak píše Šimák, že ve městě převládal český živel.

Česká hegemonie se ve městě udržela, i když část okolí Mnichova Hradiště bylo poněmčené. Tato situace platila po celý středověk až po raný novověk. Obrat nastává, když se majiteli města stali Valdštejnové, přesněji spíše, když v Mnichově Hradišti bydleli.

Ti do města pozvali řád kapucínů. Mniši byli německé národnosti a v kostele Nanebevzetí Panny Marie zazněly poprvé, za celou jeho historii, německé mše. Úředníci velkostatku museli mluvit jak německy, tak i česky.

²⁶⁰ Helena Průšková, Můj dům, můj hrad, 2006, s. 125

Znát němčinu byla během 18. století stále větší nutnost i otázka prestiže. Přesto ve městě na ulicích zněla převážně čeština. V Klášteře Hradišti je pro děti Valdštejnských úředníků otevřena jedna třída s vyučovacím jazykem německým. Soukromá škola, kde se vyučovalo v němčině, byla otevřena roku 1846 i v Mnichově Hradišti. Tato škola fungovala pouze jeden školní rok.

19. století bylo stoletím proměn, revolucí a velkých změn. Tyto změny se projeví i v Mnichově Hradišti. Dochází k nárůstu sebevědomí Čechů. Ti se emancipovali, zakládali si spolky, hráli divadlo s hrami oslavující například bohatou českou minulost a významné osobnosti českých dějin.

I přes tento rozmach češství stále probíhaly čilé kontakty mezi poněmčeným pohraničím a Mnichovým Hradištěm. Bylo vcelku běžné, že občané Mnichova Hradiště chodili do Krupé, Mimoně, či do Českého Duba naučit se německy a naopak do města dorazily děti německé, aby se naučily česky.

Tento stav trval i přes období První republiky. Nové období česko - německých vztahů nastalo po nástupu Adolfa Hitlera v Německu. Jeho nacionálně socialistická rétorika si našla své posluchače jak v zněmčeném okolí Mnichova Hradiště, tak i v městě samotném.

Jak vzpomínají nezávisle na sobě pamětníci, i někteří Němci v Mnichově Hradišti začali „němčit, hajlovat, přihlásili se k nacistické ideologii. Městem rezonovaly i dny kolem podepsání Mnichovské smlouvy, kdy mezi občany nastalo velké zklamání. Po podepsání Mnichovské smlouvy se Mnichovo Hradiště objevilo v pozici města pohraničního.

Těžce nesli občané města připojení jejich oblíbené turistické destinace Klokočky k Říši.

V roce 1939, po zřízení Protektorátu Čechy a Morava, ve městě vznikla německá škola a místní stranická organizace NSDAP.

Kvůli nepočetnosti místní německé komunity do školy musely docházet děti z celého okolí Mnichova Hradiště. O chodu NSDAP nejsme skoro vůbec obeznámeni, protože, pravděpodobně ze strachu, byla skoro veškerá administrativa zničena a v SOKa MB je uložena pouze korespondence ohledně zřízení německé školy.

Jak asi prožívali válku, její zvrát hradiššští Němci je těžké soudit. Asi z prvotního nadšení nad Tisíciletou říší, výhrami jejích armád časem nastalo vystřízlivění a uvědomění si vážnosti situace.

Rok 1945 se nesl v revolučním duchu. Hradiššští Němci si byli vědomi toho, co se odehrávalo s jejich „soukmenovci“. Jednalo se především o vojáky, kteří byli v Mnichově Hradišti ubytováni, či o příslušníky prchající armády.

Viděli, jak jsou tito lidé zatýkáni, jistě se dozvěděli i o vraždách, které se ve městě odehrály. Většina mnichovohradiššských Němců díky svému smíšenému manželství dostala výjimku a nakonec mohla v Československé republice zůstat.

Z města nakonec bylo odsunuto jen minimum Němců.

Jejich majetek byl zabrán a rozprodán ve veřejné dražbě. Podobně dopadlo i částečně vybavení zámku.

Valná část zámeckého vybavení však byla uchráněna tohoto osudu, došlo k inventuře a odvozu části sbírek, například do Uměleckoprůmyslového muzea, či do Národní galerie. Ze zbývajících pak byla vytvořena expozice, která byla otevřena pro veřejnost.

8. Prameny:

Archiv Židovského muzea v Praze

f. Mladá Boleslav

Muzeum města Mnichovo Hradiště

Fond 2. světová válka

Fond Lékárny

Fond Spisy okresního úřadu

Fond Továrny

Fond Židé

František Mendík, Vzpomínky I. – XIII., 1934 - 1946, rukopis,

Izák Nettl, Dějiny Židů v Mnichově Hradišti, 20. léta 20. Století

Monografie města Mnichovo Hradiště, rukopis, 1920

Pamětní kniha města Mnichova Hradiště I. 1893 – 1950, rukopis

Obecní úřad Jivina

Pamětní kniha obce Jiviny I.,

Státní oblastní archiv Mladá Boleslav

Fond Městský úřad Mnichovo Hradiště

Fond Okresní úřad Mnichovo Hradiště

Fond NSDAP Mnichovo Hradiště

Literatura:

1144 – 1994, 850 let Kláštera Hradiště nad Jizerou, Klášter Hradiště nad Jizerou, 1994

700 let Mnichova Hradiště, 1279 – 1979, Mnichovo Hradiště, 1979

Alena BENEŠOVÁ, Základní škola v Sokolovské ulici 1898 – 1998, 1998, Mnichovo Hradiště

Kateřina ČAPKOVÁ, Michal FRANKL, Nejisté útočiště, Praha – Litomyšl, Paseka, 2008, 978 – 80 – 7185 – 840 - 9

Josef DÜRICH, Vítěz, který prohrál, Bělá pod Bezdězem, 2009

Jindřich FRANCEK, Navzdory závisti, Havran, Praha, 2007, 978 – 80 – 86515 – 74 - 8

Jana Reneé FRIISOVÁ, Pevnost mého mládí, Praha, 1997, 80 – 85573 – 73 - 3

Kateřina HEGEROVÁ, Leopold Kompert – povídky z ghetta, Bakalářská práce, FF UJEP, 2007

Mojmír HORYNA, Luboš LACINGER, Vojtěch LÁSKA, Mnichovo Hradiště, Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, 1983

Kateřina CHARVÁTOVÁ, Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142 – 1420, Praha, Carolinum, 1998, 80 – 7184 – 617- 1

Břetislav CHROMEC, Místopisný slovník Československé republiky, Praha, 1929

Vladimír KLIMEŠ, Česká vesnice roku 1848, Praha, 1949

Karel KRAMERIUS, Putování po českých hradech (1814 – 1818), Praha, Scriptorium, 2010, 978 – 80 – 87271 – 20 - 90

V. KUDRNÁČ, Adresář politického okresu Mnichovohradištského, 1904

Obuvník, 7. 12. 1906 – článek „ Příspěvek k historii průmyslu obuvního v Mnichově Hradišti

V. PAŘÍK, Dějiny Židů v Mnichově Hradišti, 30. léta 20. století, strojopis

Pojizerské listy, ročníky 1933 - 1945

Lenka PROCHÁZKOVÁ, Mnichovo Hradiště 1866 – 1895, Diplomová práce, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha, 2011

Helena PRŮŠKOVÁ, Můj dům, můj hrad, Společnost přátel barokní kultury, Mnichovo Hradiště, 2006, přiloženo je ke knize CD s přehledem majitelů domů v Mnichově Hradišti, 80 – 239 – 8279 - 6

Helena PRŮŠKOVÁ, Život na Ostrově svaté Anny, Společnost přátel barokní kultury, Mnichovo Hradiště, 2004, 80 – 2392990 - 9

Blanka ROZKOŠNÁ, Židé v Mnichově Hradišti a okolí, Praha, 2011

Milan SLÁDEK, Němci v Čechách, Hodkovičky, Pragma, 2002, 80 – 7205 – 901 – 7
Vladimír VANÍČEK, Velké dějiny zemí Koruny České, svazek III., Praha – Litomyšl, 2002, 80 – 7185 – 433 - 6

Josef Vítězslav ŠIMÁK, Dějinné paměti okresu mnichovohradištského, Díl 1., Okresní výbor Mnichovo-Hradištský, 1917

Věc československá, Konečně je Mnichovo Hradiště odžidovštěno, 18. 2. 1942

Věstník okresního národního výboru za rok 1946

Pavel VLČEK, Encyklopedie českých zámků, Praha, LIBRI, 2006, 80 – 7277 – 302 - X

Karel Albrecht WALDSTEIN – WARTENBERG, Tisíc let Valdštejnů v Čechách, Bratislava, IRIS, 1998, 80 – 88778 – 72 - 7

Zpravodaj, ročník 3., č. 4, březen – duben 1994,

Židé – dějiny, kultura, editor Leo Pavlát, Židovské muzeum v Praze, 2005, 80 – 86889 – 11- 4

Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech, sborník přednášek, uspořádaly Blanka Soukupová, Marie Zahradníková, Židovské muzeum v Praze, Praha, 2003, 80 – 85608 – 72 – 3

Židovská menšina v Československu ve třicátých letech, sborník přednášek, uspořádali Miloš Pojar, Blanka Soukupová, Marie Zahradníková, Židovské muzeum v Praze, Praha, 2004, 80 – 85608- 94 – 4

Židovská menšina za druhé republiky, sborník přednášek, uspořádali Miloš Pojar, Blanka Soukupová, Marie Zahradníková, Židovské muzeum v Praze, Praha, 2007, 978 – 86889- 52- 8

Pamětníci

Pan Jaroslav Fanta – občan Mnichova Hradiště.

Paní Hana Menzelová – pochází ze sousední vsi, z Kláštera Hradiště nad Jizerou, do Mnichova Hradiště docházela během druhé světové války do školy.

Pan Pavel Štěpán – občan Mnichova Hradiště.

Paní Iva Štěpánová – celý život prožila v Mnichově Hradiště. Pracovala jako kantorka na místním gymnáziu.

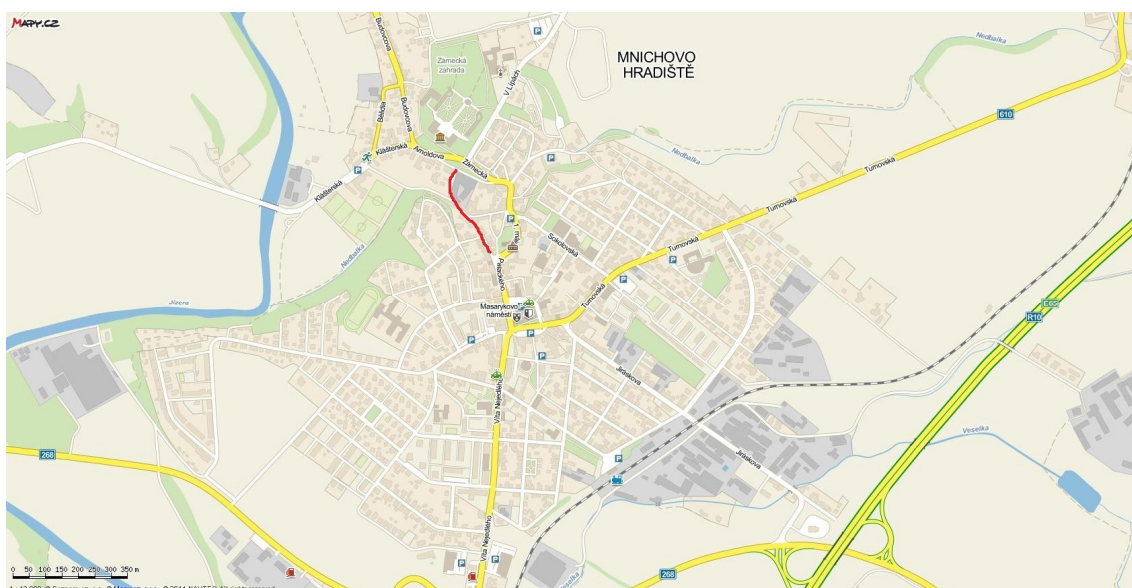
Pan Jan Touš – jeho tatínek byl kustod v Městském muzeu během druhé světové války, dětství prožil pan Touš v Mnichově Hradišti

9. Přílohy:

Seznam příloh:

1. Mapa Mnichova Hradiště s vyznačením bývalé Židovské, nyní Havlíčkovy ulice
2. Synagoga v Mnichově Hradišti
3. „Mnichovo Hradiště budoucnosti“ od Bedřicha Ženíška. Na tomto obraze ze začátku 20. století jsou zachycena některá jména tehdejších Židovských občanů města, například Kompertů (přímo ve středu)
4. Benešova (původně Kompertova) továrna
5. Článek „*Co Žid, to vykořisťovatel*“
6. Zámek v Mnichově Hradišti kolem roku 1930
7. Mapa – vzdálenost mezi Mnichovým Hradištěm, Dolní Krupou a Dolní Rokytou
8. Obraz Karla Pilze
9. Odsun Němců z Mnichova Hradiště

Příloha 1 – mapa Mnichova Hradiště, červeně je znázorněna Havlíčkova/ Židovská ulice)

zdroj : www.mapy.cz

Příloha 2 – synagoga v Mnichově Hradišti

Zdroj: MMMH

Příloha 3 – Mnichovo Hradiště budoucnosti

Zdroj: MMMH

Příloha 6 – zámek v Mnichově Hradišti

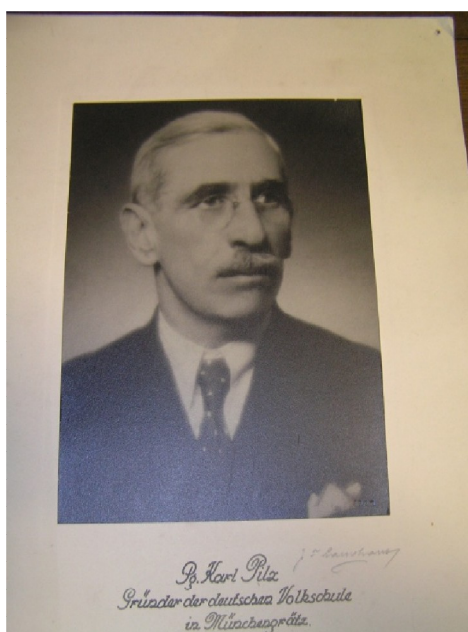
Zdroj: MMMH, fond Fotografie

Příloha 7 – mapa s vyznačením vzdálenosti mezi Mnichovým Hradištěm, Dolní Krupou a Dolní Rokytou

Zdroj: www.mapy.cz

Příloha 8 – Obraz Karla Pilze

Zdroj: MMMH, fond 2. světová válka

Příloha 9 – Odsun Němců z Mnichova Hradiště

Zdroj: MMMH, fond 2. světová válka